

OCHRANA

ROČNÍK 57 CENA 25 Kč

PŘÍRODY 4

Fond pozemků ZCHÚ ČR

Program vznikl v roce 1992 na základě platné legislativy a usnesení vlády č. 96 z roku 1992 jako obranný mechanismus v procesu privatizace zohledňující veřejný zájem, kterým je ochrana přírody. Strategii a cílem je uchování dosavadního státního vlastnictví k pozemkům v ZCHÚ vhodně doplňovaného pomocí výkupů, převodů, darů a pronájmů ve snaze po scelování státního vlastnictví. Na těchto pozemcích je odbornými organizacemi ochrana přírody prováděna vhodná řízená péče zajišťující žádoucí vývoj předmětu ochrany. Řízená péče o státní majetek je finančně napojena do krajinotvorných programů a programů SFŽP. Cílem je uchování a obnova stanovištních podmínek chráněných druhů flóry a fauny, uchování a zvyšování druhové rozmanitosti organismů. Důsledkem je i snižování nároků na státní rozpočet vyplývající z povinnosti státu kompenzovat újmu vzniklou z omezení hospodářských činností stanovených v rozhodnutích orgánů ochrany přírody zohledňujících existenci ochranných režimů.

V roce 2001 probíhalo doplňování Fondu pozemků ZCHÚ pomocí výkupů a bezúplatných převodů a pronájmů převážně od Pozemkového fondu ČR. Současně byly zahájeny práce na převodu pozemků ze správy Pozemkového fondu v souladu s metodikou Pozemkového fondu a závěru ze společných jednání.

Výkupy pozemků byly v červnu ze strany SFŽP na několik měsíců zastaveny. Důvodem byly nejasnosti ve vazbě na platnou legislativu. Zásadní otázkou ze strany SFŽP bylo, zda může organizační složka státu přijímat dotace ze státního fondu. Za tím účelem bylo svoláno několik jednání mezi MŽP, SFŽP a AOPK ČR, ke kterým byl doložen opakovaně názor Ministerstva financí, že investice sloužící k reprodukci státního majetku je možné přijímat. Přes tato zcela jasná stanoviska se podařilo obnovit realizaci kupních smluv, které SFŽP neproplácel, až v závěru října 2001.

Ze stejných důvodů bylo zdrženo uzavření smlouvy na rozhodnutí ministra ŽP č. 07230038 z prosince 2000 na částku 77 534 000 Kč. Další výhrady měl SFŽP k tomu, že budou vykupovány i jiné pozemky a v jiných k. ú., než bylo uvedeno v žádosti sumarizující potřeby odborných organizací ochrany přírody. Nepochopení dynamicky se vyvíjejícího procesu, kdy výkup je nutné přizpůsobit „Zásadám“ (schváleným MŽP v únoru 2000), skutečné nabídce vlastníka a nutnosti zajistit předkupní právo, si vynutilo SFŽP požadovanou „změnu rozhodnutí“ ministra ŽP. Po opakovaném vysvětlení situace byla „změna rozhodnutí“ ministra na akci č. 07230038 podepsána v červnu 2001. Následovalo období vyjednávání se SFŽP, zda nám dá smlouvu, která umožní čerpání rezervovaných prostředků, popsane v předchozím odstavci. Smlouva mezi SFŽP a AOPK ČR byla podepsána v závěru měsíce října.

Výše popsaná situace způsobila nemožnost čerpání prostředků z rozhodnutí ministra ŽP č. 07230038 v roce 2001. Smlouvy uzavírané odbornými pracovišti, zadržované AOPK ČR od dubna 2001, byly odeslány na vklad do katastru nemovitostí v listopadu po podpisu smlouvy se SFŽP. Do konce roku se ani jedna nevrátila po vkladu zpět. Jednalo se o cca 60 smluv. Rovněž tak nebylo možné do konce roku dočerpat finanční prostředky z rozhodnutí ministra ŽP č. 00209832.

Převody pozemků probíhaly na základě dříve zaslaných požadavků o převod u pozemků, u kterých se zjistilo, že nejsou v ničí správě a z tohoto důvodu k nim vznikla prozatímní správa finančním referátům OkÚ. Převody byly realizovány v souladu se společným metodickým pokynem MF a MŽP z roku 1994 a příkazem předsedy VV PF ČR č. 6 z roku 1996.

OBSAH

Jiří Počta: Fond pozemků ZCHÚ ČR	97
Josef Hlásek: Lindušky indikují prostředí	100
Václav Cílek: Revitalizace velkých vápencových lomů v Německu	105
Jan Plesník: Poštolka obecná (<i>Falco tinnunculus</i>)	112
Zděnek Němec: Vrby ve Slavkovském lese	114
Vojtěch Stejskal: Odpovědnost za protiprávní jednání na úseku ochrany přírody a krajiny v ČR	116
Josef Chytil: Wetlands International na prahu 3. tisíciletí	119
Zprávy – státní ochrana přírody	121
Recenze	127

SUMMARY

Jiří Počta: Property Funds in Specially Protected Areas	99
Josef Hlásek: Pipits as Environmental Indicators	104
Václav Cílek: The Revitalization of Large Limestone Quarries in Germany	108
Jan Plesník: The Kestrel	113

OCHRANA PŘÍRODY 4

ročník 57
ISSN 1210-258X

Časopis státní ochrany přírody

Journal of the State Nature Conservancy

Vydává:

Agentura ochrany přírody
a krajiny ČR
v nakladatelství ENVIRONS

Vedoucí redaktor: RNDr. Bohumil Kučera

Redakční rada: RNDr. Václav Cílek,
RNDr. Jan Čeřovský CSc., RNDr. Jiří Flousek,
ing. Josef Hlásek, Dr. Tomáš Kučera,
RNDr. Vojen Ložek, DrSc.,
ing. Igor Michal CSc., ing. František Urban

Grafická úprava: Zdeněk Vejrostek

Adresa redakce: Kališnická 4, 130 23 Praha 3
tel.: 830 692 52, 830 691 11, fax: (02) 697 00 12
Tiskne LD, s.r.o. – TISKÁRNA PRAGER,
Radlická 2, 150 00 PRAHA 5-Smíchov

Předplatné vyřizuje celostátně: PNS – PŘEDPLATNÉ TISKU s.r.o. ABOCENTRUM,
Moravské nám. 12D, 659 51 Brno, tel.:
05/4123 3232, fax 05/4161 6160, e-mail:
abocentrum@pns.cz

Příjem reklamací, tel.: 0800 – 171 181

Objednávky do zahraničí vyřizuje Předplatné tisku, s. r. o., oddělení vývozu tisku, Hvozdanská 5-7, 148 31 Praha 4-Roztyly, tel.:
00420 2 67903240, 00420 2 67903242, fax:
00420 2 7934607.

1. strana obálky: Poštolka obecná (*Falco tinnunculus*) vyhlášena Českou ornitologickou společností Ptákem roku 2002

Foto Josef Hlásek

Převody pozemků umožňuje také zákon č. 95/1999 Sb., „o prodeji půdy“. V roce 2001 byly připraveny podklady a rozeslány žádosti o převod ze správy Pozemkového fondu a probíhala nutná jednání k jejich postupné realizaci jak s VV PFČR, tak příslušnými odbory MŽP (odbor ochrany přírody, odbor ekologie krajiny).

Odbornou řízenou péčí, operativní správu a výkon práva hospodaření u pozemků zapsaných v katastru nemovitostí na listu vlastnictví odborných organizací zajišťují všechna regionální odborná pracoviště AOPK ČR, dále na základě smlouvy o výpůjčce a další smlouvy, která řeší převody, výkupy pozemků do státního vlastnictví a projekty komplexní péče o ZCHÚ provádějí všechna odborná pracoviště Správy CHKO ČR. Na území národních parků řízenou péčí zajišťují územně příslušné správy NP. Řízená správa je zajišťována přímo, dodavatelsky, smluvně, formou státních zakázek. U území vhodného typu je i předmětem činnosti obsažených ve smlouvách o pronájmu určitých účelových hospodářských činností.

Na základě potřeby vytvoření dílčího Fondu pozemků ZCHÚ při SCHKO ČR byl AOPK ČR připraven materiál na poradu ministra ŽP, který tuto změnu umožňuje. Materiál byl projednán a upraven podle připomínek SCHKO a byl v květnu předán odboru ochrany přírody MŽP k projednání na poradě ministra životního prostředí.

Výkupy nadále probíhají na základě nabídek vlastníků (fyzických a právnických osob), odborného posouzení vhodnosti výkupu ze strany správ NP, správ CHKO a středisek AOPK ČR. Celkem je uzavřeno 531 kupních smluv, z toho na území NP 130 smluv, na území CHKO 292 smluv a 109 smluv v územích s kompetencemi AOPK ČR. Celkový rozsah vykoupěného majetku (772,1495 ha) je zkracován nutným výkupem porostů vyskytujících se na pozemcích, i když se v těchto případech nejedná o výkup lesní půdy a výkupy na území národních parků, kdy je ve většině případů vykupována lesní půda včetně porostů.

Převod pozemků bezúplatný je naplňováním společného metodického pokynu MF a MŽP, který řeší právní vakuum, vzniklé z neprovázanosti zákonů č. 229/91 Sb. ve znění pozdějších předpisů, zák. č. 334/92 Sb. a zák. č. 114/1992. Pokyn řeší vznik prozatímní správy OkÚ ke státním pozemkům, které jsou součástí zemědělského půdního fondu a které ze zákona nejsou pod správou Pozemkového fondu ČR, následný převod práva hospodaření včetně převodu dlužné pohledávky státu na k tomu MŽP ČR určené právní subjekty. Těmi jsou AOPK ČR a územně příslušné správy národních parků.

Požadavky na převod státního vlastnictví z prozatímní správy OkÚ byly AOPK ČR uplatněny dosud u 64 OkÚ. Celkově se jedná o objem cca 10 tis. ha zemědělské půdy. Prakticky ve všech případech je nutné uskutečnit vysvětlující jednání s pracovníky finančních referátů OkÚ, v některých případech i s přednosty OkÚ. Souběžně tyto převody probíhají i na území správ NP. Ke konci roku 2001 byly převody uskutečněny na 1898,18 ha převážně zemědělské, ale i lesní půdy. Celkem bylo uzavřeno 121 převodních smluv. Postup je proti předpokladům značně zpomalen, v mnoha případech i nemožností definovat rozsah majetku v ZCHÚ ve státním vlastnictví. Bezprostředně to souvisí s problémem vymezení hranic ZCHÚ včetně nutnosti definovat pomocí geometrických plánů reálné části parcel, které jsou součástí ZCHÚ, ať už za účelem převodu, výkupu nebo i nutnosti změnit kulturu dle opatření stanovených plánem péče o ZCHÚ. Souběžně tyto převody probíhají i na území CHKO a NP. O realizovaných převodech u nich nemám informace.

Převod pozemků v režimu zákona č. 95/1999 Sb. „o prodeji půdy“ ve znění pozdějších předpisů je zajišťován všemi odbornými pracovišti ochrany přírody. Tento zákon neumožňuje převod pozemků na jiné osoby, pokud

jsou součástí NPR, NPP, I. a II. zóny národních parků a pozemků chráněných podle zvláštních předpisů (PR, PP). Potřeba převodu takových pozemků byla v roce 1999 specifikována na cca 15 000 ha zemědělské půdy a převod je postupně realizován.

Dílní úkol je naplňováním zákona č. 114/1992 Sb. v praxi. Nezczitelný státní majetek, který je součástí ZPF v maloplošných ZCHÚ (NPR, NPP) a majetek czcitelný jen se souhlasem MŽP v maloplošných ZCHÚ (PR, PP), je převáděn v souladu se zákonem č. 95/1999 Sb., na odborné organizace ochrany přírody. Tento majetek není možné privatizovat. Jedná se o nezastavěné pozemky, které ze zákona č. 229/1991 Sb., nejsou ve správě PF ČR. Úkol je řešen všemi odbornými organizacemi s konečným cílem, kterým je převod v objemu cca 15 000 ha pozemků ve všech kategoriích ZCHÚ. Na plnění úkolu se podílejí územní pracoviště Pozemkového fondu, OkÚ a jiné státní organizace spravující státní majetek. Předpoklad řešení je v období 5 - 10 let. V rámci úkolu nejsou řešeny po změně zákona (květen 2001) pozemky potřebné pro realizaci skladebných částí ÚSES ve všech úrovních, pokud nejsou totožné se státním majetkem v maloplošných ZCHÚ.

Celkem bylo AOPK ČR připraveno, projednáno a odesláno v roce 2001 120 žádostí o převod. Tyto žádosti představují převod cca 4 000 ha zemědělské půdy. Žádosti jsou podle požadavků územních pracovišť Pozemkového fondu doplňovány o identifikace pozemků apod. Zatím byly realizovány na cca 30 ha. O postupu převodů zajišťovaných SCHKO ČR a správami NP nemám informace.

Privatizace bývalých státních podniků bezprostředně stále ovlivňuje i proces převodů a pronájmů. Tento proces je dále ovlivňován nedokončenou restitucí pozemků. Správa FP ZCHÚ ČR se vyjadřovala ke všem návrhům realizace rozhodnutí o privatizaci předkládaných MF resortu MŽP (odbor ekologických škod). Stanoviska z hledisek dotčení zájmů ochrany přírody jsou předávána odboru ochrany přírody a následně odbor ekologických škod a slouží k přípravě stanovisek ministra ŽP, zasílaných Ministerstvu financí.

Během roku 2001 bylo posuzováno 760 návrhů rozhodnutí o privatizaci z důvodu možného dotčení zájmů ochrany přírody. Stanoviska ministra ŽP v případech pozastavených projektů, nebo při potřebném vyjmutí majetku z privatizace, byla připravována ve spolupráci s územně příslušnými správami CHKO, referáty ŽP OkÚ a středisky AOPK ČR. Majetek vyjmutý ve veřejném zájmu z privatizace je následně přebíráán AOPK ČR.

Pronájem pozemků ve státním vlastnictví k účelovým hospodářským činnostem. Vhodné typy pozemků spravované AOPK ČR jsou tam, kde je to účelné a možné, pronajímány k účelovým hospodářským činnostem. V nájemních smlouvách jsou uplatněny podmínky stanovené ochranou přírody, zajišťující žádoucí vývoj předmětu ochrany. Jedná se zejména o vodní plochy v ZCHÚ a přilehlé pozemky, na kterých nájemce může zajistit i řízenou péči stanovenou plánem péče. Ve smlouvách jsou specifikovány podmínky účelových způsobů využití, šetrných k přírodnímu prostředí např. extenzivnější způsobu rybníkářského hospodaření apod.

Celkem je uzavřeno 33 nájemních smluv na 883,4909 ha zemědělské půdy a dalších 30 smluv na 331,0628 ha je připraveno k realizaci. Probíhají jednání o možnosti bezúplatného pronájmu státních pozemků akreditovaným pozemkovým spolkům soustředěným pod Národním pozemkovým spolkem při ČSOP, které by zajišťovaly potřebnou řízenou péči v souladu se schválenými plány péče. Tato možnost je vázána na udělení výjimky MF z ustanovení odst. 4, § 27 zák. č. 219/2000 Sb., „o majetku státu“. Udělení výjimky je podporováno MŽP.

Vedení evidence pozemků ve FP ZCHÚ ČR

Samostatně jsou vedeny registry pro pozemky, vedené na listu vlastnictví AOPK ČR (vykoupené, převedené pozemky - viz uvedený metodický pokyn, převedené podle zákona č. 95/1999 Sb., pro pozemky pronajaté od PFČR a pozemky pronajaté AOPK ČR k účelovým hospodářským činnostem fyzickým a právnickým osobám). Dále bude nutné nově vytvořit podle požadavků odboru ochrany přírody MŽP databázi pozemků, ke kterým mají příslušnost k hospodaření s majetkem státu odborné organizace v oblasti ochrany přírody (správy NP, SCHKO ČR, AOPK ČR). Nově bude zřízen z rozhodnutí tohoto odboru registr pozemků převedených ze správy PF ČR (reálná skutečnost). Současně s vedením registrů je nutná inventarizace pozemků na listu vlastnictví odborných organizací. Znamená to zajištění souladu s platným stavem katastru nemovitostí. Zjištěné rozdíly a nesoulad je nutné odstranit dohledáváním a dokladováním provedených změn v katastru nemovitostí, o kterých nedostáváme informaci od katastrálních úřadů.

Správa majetku

Na činnosti a povinnosti vlastníka, vyplývající z platné legislativy a z rozhodnutí orgánů státní správy, (manipulační a provozní řády, zvláštní povodně, technicko bezpečnostní dohled)) nebyly v roce 2001 získány žádné prostředky z rezervy kapitoly 315 (MŽP) s výjimkou prostředků nutných na inventarizace majetku (43 350 tis. Kč.). Je nutné počítat s tím, že s přibývajícím objemem státního majetku ve správě odborných organizací státní ochrany přírody bude nutné určité činnosti financovat ze státního rozpočtu, zejména u rybníků, kde je nutné opravovat hráze a technická zařízení, a není v možnostech odborných organizací tyto zásahy financovat z provozních prostředků. Napadá mě paralela s Pozemkovým fondem ČR, který příjmy ze správy majetku použije mimo jiné ve prospěch tohoto majetku. Státní ochrana přírody tuto možnost nemá, příjem je příjmem státního rozpočtu, který tuto potřebu doposud nezohlednil.

Jiří Počta

správa Fondu pozemků ZCHÚ ČR

SUMMARY

Property Funds in Specially Protected Areas

The programme arose in 1992 on the base of a valid legislation and of the Government Decree No 96/1992 as a defense mechanism in a process of privatization considering a public interest that nature conservation is. Strategy and the aim is focused at maintaining of the up-to-now state ownership of lands property in SPAs eligibly completed by means of purchase, transfer, donations and leasings aiming to complementation of the state ownership. Acquired lands are managed by nature conservation authorities through appropriate management ensuring desired development of the nature conservation subject. A controlled administration of the state ownership is financially joined with landscape enhancement programmes and programmes of the State Environment Fund. The goal is to maintain and recover biotopes conditions for the protected plant and animal species, as well as to maintain and improve sites biodiversity. In consequence of that is also a derogation of demands on the state budget resulting from the state obligation to compensate a loss coming from limitations of economic activities that are done in decisions of nature conservation authorities considering existence of preventative regimes. Land purchase were interrupted by State Environmental Fund in June for several months because of confusions in linkage to a current legislation. The principal question from the site of State Environmental Fund was if organizational state body may receive allocations from the state fund. Realisation of contracts of purchase that had not been discharged since then was restored all right until in the end of October 2001. From the same reasons was delayed also contracted sum of 77 534 000 Kč until the Minister of Environment decision No 07230038 from December 2000.

Purchase are still ongoing on the base of owners' offers (physical and legal persons), an experts' statements as for the convenience of purchase by the NP and Protected Landscape Areas (PLA) Administrations and Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic (AOPK ČR) and its regional centres. In total it was made 605 contracts, i.e. 232 on the territories of NPs, 273 in PLAs and 100 contracts in territories of AOPK ČR competence. The whole amount of acquired pro-

perty (772,1495 ha) became more expensive for the urgent purchase of forest stands occurring on the territories.

Free of charge land transfer. On the basis of Act No 114/92 Coll. on Nature Conservation and Landscape Protection it is not allowed to privatize state land in the National Nature Reserves, National Nature Monuments and only with an agreement of the Minister of Environment it is possible to privatize such a land in Natural Reserves and Natural Monuments. That is why the agricultural lands from those special protected areas were not included according a law into the Lands Property Fund of the Czech Republic that aims to land privatization. (The state forest lands are not privatized and are managed by the Forests of the Czech Republic.). Those territories are provisionally administrated by District councils. Districts then provide a transfer of management competence incl. of transfer of a due state claim at the legal entities that have been appointed for this purpose by the Ministry of Environment. Those are AOPK ČR and NP Administrations appropriate for the territory.

Demands for transfer of the state ownership from the provisional management of the district councils were applied by AOPK ČR till now by 64 District councils, that means in total an amount about 10 000 ha of agricultural lands. At the end of 2001 were implemented transfers on about 1898,18 ha of predominantly agricultural but also forest land resources. Altogether 121 transfer contracts were made. Progress is not so fast as it was assumed, in many cases even because it is not able to define an amount of property owned by state in Specially Protected Areas. Transfers are realized at the same time in PLAs and NPs, actually we are not informed about transfers that have been done there.

Lands transfer according the Act No 95/1999 Coll. and later amendments is provided by the all professional workplaces. (This law does not allow land privatization in National Nature Reserves, National Nature Monuments, Nature Reserves and Natural Monuments and in the first and second zones of the National Parks.) In 1999 was appointed a need of transfer on about 15 000 ha of agricultural lands and this scheme has been step-by-step implemented. A partial task means an application of the Act No 114/1992 in practice. The task is solved by all

of the professional organizations and is supposed to be done in a period of 5 - 10 years.

Privatization of the former state corporations still directly influences even a process of transfers and hires. Further this process is influenced by unfinished lands restitutions. Property Funds in Specially Protected Areas gave statements from the nature conservation point of view to all the implementation proposals on decisions about privatization that Ministry of Finance submits to the Ministry of Environment.

Leasing (hire) of lands owned by the state for purpose-oriented economical activities. Proper types of lands managed by professional organizations are hired for purpose-oriented economical activities in such a cases which are efficient and possible. In contract of hire there are stated conditions given by nature conservation for ensurance of desired management of the nature conservation subject. These are especially fishponds in Specially Protected Areas and their vicinity where it is possible for hirer to arrange a management according the plan of care. The contracts specify conditions of purpose-oriented ways of utilization regardful to environment for ex. more extensive ways of fishpond management etc.

There are ongoing negotiations on possibility of free-of-charge leasing of the state lands to accredit land associations assembled in the National Land Association of the Czech Union for Nature Conservation that would apply the necessary management in accordance with the plans of care.

For the proprietors' activities and obligations resulting from legislation and decisions of the state administration (handling and operational schemes, special flood, technical security supervision) no financial sum has been obtained yet. With increasing amount of the state property administrated by the professional organizations of nature conservation will be necessary to make sure that those activities will be financed, esp. fishponds that require dikes and technical equipment repairs. Management of desired environment of territories is financed, as it was above mentioned, from the landscape enhancement programmes of Ministry of Environment and the State Fund of Environment.

Jiří Počta

Head, Property Funds in Specially Protected Areas, AOPK ČR

Lindušky indikují prostředí

Josef Hlášek

Velikostí, pohybem převážně na povrchu země a nevýrazným zbarvením hnědého perí se lindušky podobají skřivanům. Ve skutečnosti však náležejí do jednoho z dvou rodů čeledi konipasovitých (*Motacillidae*). Populární rod – konipas (*Motacilla*) zastupují druhy patřící k nejpestřejším a nejnapadnějším pěvcům v naší přírodě. Lindušky (*Anthus*) jsou jaksí v jejich stínu, přestože jejich bioindikace vyhraněných prostředí, v kterých žijí, je nesporná.

U nás hnízdí čtyři druhy a další dva zaletují. Většina laiků nedokáže velikostně i zbarvením si velmi podobné ptáky rozpoznat. V době hnízdění se ornitologové v linduškách snadno vyznají nejen podle zpěvu, ale hlavně podle prostředí, ve kterém se ptáci vyskytují. Při podzmmím tahu, kdy ptáci ztrácejí svatební šat a přidávají se vyvedená mláďata, činí potíže rozlišit jednotlivé druhy lindušek i zkušeným ornitologům. Často je lze určit až po odchytu při kroužkování podle formulí per v křídlech a ocasu.

Způsobem života se všechny lindušky podobají. Samci převážně zpívají za letu nad hnízdištěm. Hnízda ze suchých stébel trav si staví samice na zemi. Samice samy rovněž zahřívají 4–6 kropanatých vajíček 13–14 dní, zatímco je samci zásobují potravou. Mláďata, která krmí oba rodiče bezobratlými živočichy, jsou vzletná ve dvou týdnech. Po potravě, převážně hmyzu a jeho larvách lindušky pátrají na povrchu půdy.

Přes velkou vzhledovou podobnost jsou mezi linduškami zřetelné rozdíly v nárocích na prostředí. Právým domovem jednomu druhu jsou subalpínské a alpské hole nad hranicí lesa, druhému stepní a polopouštní biotopy, třetímu

vlhká tundra s nízkou vegetací a čtvrtý dává přednost chudým řídkým lesům. U nás žijí lindušky tam, kde jim člověkem v různé míře pozměněná krajina připomíná jejich původní domov.

Proto nejhojnější a všeobecně rozšířená je **linduška lesní** (*Anthus trivialis*). Jejím hnízdním prostředím jsou lesy různých typů, listnaté i jehličnaté, jejich okraje nebo porosty s řídkým zápojem stromů. Velmi ji vyhovuje holosečný způsob obhospodařování lesů s velkými pasekami, ale i pozvolna dřevinami zarůstající pastviny a louky nebo ladem ležící pozemky. Častá je ve sporých náletech na devastovaných územích po povrchové těžbě uhlí, kamene, písku či na výsypkách hlušiny. Hnízdí od nížin až po horní hranici lesa, v Krkonoších až v pásu kleče v nadmořské výšce 1450 m n.m. Na vhodných lokalitách, jako například v obhospodařovaných borech v CHKO Třeboňsko, dosahuje početnost 50 až 60 párů na 100 hektarů lesních porostů.

Při zpěvu samci třepotavě vzlétají z vrcholu stromů a po cvrčivé části produkce za protáhlých hlasitých tónů klouzavě klesají s šikmo nahoru zvednutými křídly a rozevřeným ocasem. Zpěv opět ukončují usednutím do koruny stromu. Po prvním hnízdění v květnu část párů zahnízdí ještě podruhé. Zimoviště leží v rovníkové a východní Africe.

Z lindušek nejmenší, s hrubě tmavě skvrnitou hrudí, **linduška luční** (*Anthus pratensis*) hnízdí v tundrách severní Evropy,

v jižnějších šířkách žije na vlhkých krátkostébelných pastvinách a trávnicích. V některých státech se jedná o jednoho z nejhojnějších pěvců. Například v Británii se populace odhaduje přes 3 milio-

Linduška úhorní (*Anthus campestris*) má dnes u nás existenční potíže a bezprostředně ji hrozí vymizení
Foto Lubomír Hlášek

Hnízdiště lindušky úhorní (*Anthus campestris*) jsou na Znojemsku v otevřené krajině se zbytky stepních lokalit
Foto Josef Hlášek

ny párů. Jižní hranici areálu rozšíření tvoří střední Evropa. Zde je výskyt již ostrůvkovitý se značnými populačními výkyvy.

U nás bylo její hnízdění známo pouze z horských poloh, ale začátkem 20. století nastala expanze do nižších poloh. Dnes roztroušeně hnízdí po celém území kromě nejteplejších poloh středních Čech a jižní Moravy. Početná, 30–40 párů na 100 ha, byla na příhodných místech ještě v druhé polovině 20. století. Ke konci 20. století velké množství novodobých hnízdišť zaniklo velkoplošnými vodohospodářskými úpravami krajiny, vysokým stupněm cyklického zoriňování nebo naopak neobhospodařováním vlhkých luk.

Samec při vlnovitěm letu zpívá nad hnízdištěm jednoduchý popěvek. V nižších polohách část párů hnízdí dvakrát. Zimoviště se rozprostírají v západní Evropě a v krajinách u Středozemního moře. Za mírných zim u našich nezamrzajících vod zimují jednotliví ptáci pravděpodobně ze severu.

Velmi lokálně u nás hnízdí **linduška horská** (*Anthus spinoletta*). Největší hnízdiště jsou na subalpinských biotopech na hřebenech Krkonoše od 1270 m n.m., následují hřebeny Jeseníků a jednotlivé páry hnízdí i na Kralickém Sněžníku a na imisních plochách Beskyd. Ještě v 90. letech 20. století se naše populace pohybovala mezi 260–380 páry, ke konci století poklesla o celou polovinu a zřejmě nepřekračuje 150 párů (Krkonoše 90, Jeseníky 30 párů). Za hlavní příčinu poklesu se považuje degradace stanovišť kyselými dešti (tím pokles potravní nabídka), ale také ničení hnízd přemnoženými drobnými hlodavci a zvýšenou turistikou.

Ekologicky i taxonomicky se jedná o značně složitý druh, který je v současné době rozdělen do dvou skupin subspecií, které se pravděpodobně oddělily v meziledových dobách. Naše linduška horská patří do skupiny, která ve střední a jižní Evropě hnízdí pouze v horách v subalpinském a alpinském pásmu nad stromovou hranicí. Druhá tzv. „pobřežní“ forma, tvořená 3 subspeciemi, hnízdí pouze na skalnatých mořských pobřežích v západní Francii, na Britských ostrovech a ve Skandinávii. Subspecie *A. s. petrosus* a *A. s. litoralis* bývají někdy od této skupiny oddělovány jako samostatné taxony.

Ptáci přitahují koncem března a v dubnu, kdy jsou hnízdiště ještě pod sněhem. Samci neobhajují hnízdní okrsek tak intenzivně jako jiné lindušky a proto jednotlivé páry hnízdí často velmi blízko sebe nebo ve společnosti lindušky luční.

Zimoviště jsou společná s linduškou luční, stejně tak dochází k přezimování jednotlivých ptáků, jejichž původ je nejasný.

Nejméně početná je u nás **linduška úhorní** (*Anthus campestris*), jejíž hnízdní areál je souvislý zejména v jižní a východní Evropě. Nejsevernější hnízdiště leží v jižním Švédsku a v Baltských státech. Ve střední Evropě je areál ostrůvkovitě roztráštěn. Její početnost zde klesá a lokálně dochází k vymizení. Za hlavní příčinu ústupu se považuje rychlý ústup stepních stanovišť a zvýše-

ná intenzita zemědělského obhospodařování. Ještě v 80. letech 20. století u nás pravidelně hnízdilo několik desítek párů na jižní Moravě na Znojemsku a Břeclavsku. Početnější byla v Čechách, na Podkrušnohorských výsypkách a v Českém středohoří, kde se populace odhadovala na 100 až 200 párů. Koncem tisíciletí v celé České republice populace poklesla na alarmující pouhých 40–80 párů, převážně na druhotných stanovištích výsypek.

Žije v otevřené krajině na suchých, kamenitých nebo písčitých stanovištích, na jižní Moravě i v polích. Samci vyznačují svůj hnízdní revír hluboce vlnitým letem za zpěvu jednoduchého popěvku. Evropské populace zimují v rozsáhlých afrických savanách na jih od Sahary.

Velmi chudé biotopy oživuje společně se skřivany polními, na jižní Moravě vzácně s dytíkem úhorním.

„Nejbarevnější“ z lindušek je **linduška rudokrká** (*Anthus cervinus*). Tmavě rudé hrdlo samečků lze

V době hnízdění má linduška luční (*Anthus pratensis*) tmavě skvrnitou hrud' Foto Lubomír Hlásek

Hnízdiště lindušky lesní (*Anthus trivialis*) v rozvolněných šípákových doubravách NP Podyjí Foto Lubomír Hlásek

Samice lindušky luční (*Anthus pratensis*) staví s oblibou hnízdo v polehlé stařině, která později proroste novou vegetací
Foto Josef Hlásek

Linduška lesní (*Anthus trivialis*) u hnízda s potravou
Foto Lubomír Hlásek

Mláděta lindušky horské (*Anthus spinoletta*) těsně před opuštěním hnízda
Foto Lubomír Hlásek

Ve svatebním šatu má linduška horská (*Anthus spinoletta*) smetanově zbarvenou hrud' s nezřetelným skvrněním
Foto Lubomír Hlásek

vidět jen v době jejího velmi krátkého jarního tahu, kdy přes naše území přeletují z rozsáhlých zimovišť u vod v savanách jižně od Sahary. Jarní tah probíhá velmi krátce. Téměř 70 % lindušek rudokrých je pozorováno v první polovině května. Pravidelně jsou zaznamenávány pouze v nížinách Moravského úvalu, jinde v Čechách jsou zjišťovány zcela výjimečně. Nepočetně hnízdí v tundrách Skandinávie a na pobřeží Severního a Norského moře nad polárním kruhem.

Rovněž **linduška velká** (*Anthus novaeseelandiae*) na našem území nehnízdí, ale ani pravidelně neprotahuje. Její západosibiřská subspecie *A. n. richardi* (někdy považována za samostatný druh) byla u nás zjištěna jen několikrát jako vzácný zatoulanec z východu. Hlavní zimoviště leží v jižní a východní Africe. Malá část ptáků se při podzimním tahu zatoulává až do Evropy, kde se zpravidla zdržuje na mořských pobřežích.

Linduška úhorní a linduška horská figurují

Samec lindušky rudokrké (*Anthus cervinus*) má v době jarního tahu přes naše území červené hrdlo
Foto Lubomír Hlášek

Po zničení prvního hnízda snáší linduška úhorní (*Anthus campestris*) zpravidla již nižší počet vajec
Foto Josef Hlášek

Mláďata lindušky úhorní (*Anthus campestris*) v hnízdě
Foto Lubomír Hlášek

v řadě evropských států jako druhy mizející a ohrožené, obě jsou u nás jmenovány ve vyhlášce k zákonu č. 114/92 jako druhy silně ohrožené. V navrženém Červeném seznamu ptáků ČR z r. 1999 je linduška úhorní zařazena již mezi druhy kriticky ohrožené a linduška horská jako ohrožená.

LITERATURA

CRAMP S. ed. 1988: The Birds of the Western Palearctic. Vol 5. Tyrant Flycatchers to Thrushes. Oxford University Press, Oxford. – FLOUSEK J., GRAMSZ B.:1999: Atlas hnízdního roz-

šíření ptáků Krkonoš. Vrchlabí. – HORA, J. ed., 2000: Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice. Česká společnost ornitologická, Praha. – HUDEC K. a kol. 1983: Fauna ČSSR. Ptáci III. Praha. – HUDEC K., FLOUSEK J., CHYTL J., 1999: Přehled ptáků České republiky a ochranných norem k nim se vztahujících. Zprávy ČOS 48: 7– 16. – ŠTASTNÝ K., RANDÍK A., HUDEC K., 1987: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR 1973/77. Academia Praha. – ŠTASTNÝ K., BEJČEK V., HUDEC K., 1996: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985–1989. Nakl. a vydav. H&H, Praha. – ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. in prep., 1999: Červený seznam ptáků České republiky. in Hora, J. ed., 2000: Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice:131.

Hnízdiště lindušky lesní (*Anthus trivialis*) v rozvolněných šípákových doubravách NP Podýjí

Foto Josef Hlášek

Sněžka a nejvyšší hřebeny Krkonoš hostí naši největší populaci lindušky horské (*Anthus spinoletta*)
Foto Josef Hlásek

Klasická hnízdiště lindušky luční (*Anthus pratensis*) na podmáčených a vlhkých loukách Českomoravské vysočiny (NPR Zhejral) vznikla až ve 20. století
Foto Josef Hlásek

SUMMARY

Pipits as Environmental Indicators

Four pipit species breed in the Czech Republic and two migrate through the country. The Tree Pipit (*Anthus trivialis*) is the most common, benefiting from clear-cutting of forests. In some regions, breeding density of this species reaches 50–60 pairs per 100 ha of the forest. The Meadow Pipit (*Anthus pratensis*) is also widely distributed. This species had been restricted to mountains but it started to occupy lower altitudes as well in the 20th century. At the end of the century, many new sites were destroyed due to large-scale water-management actions. The Water Pipit (*Anthus spinolet-*

ta) breeds locally in subalpine habitats in the Krkonoše and Jeseníky Mts. An apparent decline has been recorded recently (to 50% of the numbers found 20 years ago), the total number does not probably exceed 150 pairs. The most important threats are habitat loss caused by acid rain and destruction of nests by small rodents and tourism. Status of the Tawny Pipit (*Anthus campestris*) is critical. Several tens of pairs had bred regularly in southern Moravia in the Znojmo and Břeclav districts until the 1980s. The species was more abundant in Bohemia – in brown-coal spoil grounds in the Krušné hory Mts. foothills and in the České středohoří Mts. – where the population was

estimated at 100–200 pairs. By the late 1990s, the total population of this species in the Czech Republic declined to 40–80 pairs, inhabiting mostly secondary habitats in the spoil grounds. The most important cause of this decline is the loss of steppe-like habitats and the increased intensity of agriculture. The Red-throated Pipit (*Anthus cervinus*) migrates regularly through Moravia and appears rarely also in Bohemia. The Richard's Pipit (*Anthus novaeseelandiae richardi*) is a very rare vagrant. The Tawny Pipit, listed in Annex I of the Birds Directive, and the Water Pipit are protected by law in the Czech Republic (the Act No. 114/1992 on the conservation of nature and landscape).

International EUROPARC Youth Camp - příležitost pro mladé ochránáře

Mezinárodní letní kempy mladých ochránců přírody, k jejichž organizaci vyzývá své členy Federace EUROPARC, mají svou dlouhou tradici. Kemp je každoročně organizován některým členským subjektem nebo národní sekci Federace a je považován za prestižní událost. Je určen mladým lidem s aktivním zájmem o ochranu přírody zpravidla ve věku 18–28 let a trvá 10–14 dnů. Vybraní zájemci mají možnost setkat se v některém z chráněných území Evropy a získat řadu praktických znalostí a zkušeností v oboru. Účastníci jsou nominováni členskými subjekty Federace EUROPARC. Hradí si cestovné ze své země do místa konání a zpět. Ostatní náklady nese pořadatelský subjekt, který zároveň provádí výběr zpravidla 20 až 25 účastníků. V červenci loňského roku proběhl tento tábor na Krivoklátsku a v Českém krasu.

Kam v roce 2002?

V letošním roce jsou pro zájemce o kemp připraveny hned dvě ochranné lahůdky.

Ve dnech 8. – 19. července pořádá letní kemp mládeže Jugoslávská národní sekce s partnerskými organizacemi v horském národním parku Tara, asi 180 km západně od Bělehradu (bližší informace o území jsou dostupné na www.europarc.org.yu/tasa_e.html). Aktivita a zaměření kempu bude k Mezinárodnímu roku hor a Roku trvale udržitelného turismu. Zájemci mohou posílat přihlášky se svým C.V. na adresu:

Ms Violeta Orlovic, Institute for Protection of Nature of Serbia III bulvar 106, YU-11070 Novi Beograd Tel/Fax: ++ 381 11 142281; 142165; 138062 e-mail: nature@net.yu. Uzávěrka přihlášek je 25.5.2002.

Druhý kemp organizuje polský Slowinski národní park ve dnech 5. – 17. srpna 2002

Slowinski národní park leží na pobřeží Baltského moře a je zároveň biosférickou rezervací UNESCO. Zájemci mohou posílat přihlášky se svým C.V. na adresu: Slowinski National Park, Ul. Bohaterow Warszawy

2, 76-214 Smoldzino, Poland Fax: +48 59 811733 e-mail: spn.park@onet.pl. Uzávěrka přihlášek je 15. 5. 2002.

Podrobnější informace o obou připravovaných kempech najdou zájemci na webové adrese www.europarc.org.

Petr Hůla

prezident EUROPARC Česká republika

Krajina a voda

V roce 1998 pořádala AOPK ČR ve Veselí n. Moravou seminář s tímto názvem. Duchovní otcové akce předpokládali, že se bude jednat o akci, která se bude konat každé dva roky a bude určitou moravskou alternativou ke známým příbramským seminářům. Bohužel v naší úspěšné době minulo několik let a seminář se již neopakoval.

V letošním roce se proto chopilo iniciativy Ministerstvo životního prostředí a chce seminář stejného názvu i zaměření uspořádat tentokrát v Praze.

Ve spolupráci s Ministerstvem zemědělství, Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR a dalšími organizacemi se tedy bude ve dnech 23. a 24. dubna konat na Krajském úřadě Středočeského kraje seminář zaměřený na krajinotvorné programy. Většina referátů bude od pracovníků správ chráněných krajinných oblastí a středisek AOPK ČR. Nepůjde o plané teoretizování, ale o demonstraci jednotlivých konkrétních akcí s jejich přednostmi a zápory. Pořadatelé semináře očekávají, že z diskuse nad konkrétními realizacemi vyplynou závěry, jak případně upravit směrnici, kam koncentrovat finanční prostředky, jichž v poslední době poněkud ubýlo.

Pozornost bude věnována i povodňové problematice. Seminář v roce 1998 zrcadlil situaci po katastrofálních povodních především na Moravě v roce 1997. Od té doby jsme měli víceméně klid, ale občasně vyhlášení třetího stupně povodňové aktivity signalizuje, že příroda nečeká sto let, aby předvedla, co je to pořádná voda. A mimořádné situace na vodních tocích se samozřejmě dotýkají i realizaci revitalizačních opatření.

jn-

Revitalizace velkých vápencových lomů v Německu

Václav Cílek

Diferencovat firmy, rozlišovat pohnutky

Na stránkách tohoto časopisu se v posledních několika letech objevily články týkající se celoevropského trendu šetrné revitalizace opuštěných lomů, které nejsou zahrnovány, ale proměňovány v polopřirozené enklávy připomínající mizející biotop skalnatých stepí a stěn (TICHÝ a SÁDLO 2001). V tomto příspěvku se soustřeďuji na zkušenosti z revitalizace lomů společností Lhoist a Heidelberger Zement ve Spolkové republice Německo. Uvedené příklady se týkají dvou oblastí – hustě obydleného Porúří v širším okolí Wülfrathu, kde jsou hlubokými jámovými lomy těženy zvrásněné devonské vápence; a dále rozsáhlých, ale nehlubokých lomů v Porýní u okolí Heidelbergu, kde jsou již přes 100 let dobývány triasové lasturnaté vápence. Obě firmy působí i na našem území, proto je důležité srovnání kvality lomových rekultivací.

Zásoby kameniva či šterkopísků se na většině ložisek obecně pohybují v časovém horizontu 20–30 let. Drcené kamenivo většinou nevyžaduje náročné investice do zařízení, které je navíc postupně odepisováno. Pro firmu je většinou jednoduché po vyčerpání ložisko opustit a neprovádět nákladné revitalizační programy. Naproti tomu jsou některé cementářské a vápenické firmy v podstatně zranitelnější situaci – v některých ložiskových oblastech (Wülfrath, u nás Mokrá v Moravském krasu a Koněprusy v Českém krasu) se zásoby pohybují v měřítku delším jak 100–200 let, výstavba nové cementárny stojí okolo 5–10 miliard korun a firma setrvává na dané lokalitě desítky let. Pod tlakem veřejnosti a místních aktivit je zpočátku nucena věnovat se péči o životní prostředí, ale často pozorujeme, že postupem času se tato vynucená povinnost stává dobrovolnou starostí či dokonce pýchou těžební firmy.

Základní funkcí těžebních společností je pochopitelně těžba, ale je nutné rozlišovat slušné a ostatní firmy. Slušné firmy obvykle setrvávají v dané oblasti desítky let, jsou složeny z místních zaměstnanců, kteří mají zájem o dobrý stav prostředí ve svém regionu a obvykle se v nich setkáváme se skupinou, která se revitalizací lomů věnuje i jako svému koníčku. Taková firma se většinou chlubí již provedenými revitalizačními projekty a na jejich základě žádá o nové dobývací prostory. Zásada zní „krajina za krajinu“ – tedy plochu nově otevíraného lomu je nutné nahradit správně revitalizovanou plochou opuštěného lomu. Strategii ostatních firem je vytěžit a zmizet.

Vápencové lomy ve Wülfrathu v Porúří

Okolí Wülfrathu jižně od Essenu představuje tradiční ložiskovou oblast, kde těžba silně zvrásněného devonského vápence probíhá již od roku 1833. Při těžbě došlo v roce 1856 k objevu proslulého prvního neandrtálce. V roce 1899, tedy v přibližně stejné době jako v Českém krasu, byl míst-

ní vápenec expedován jako surovina k výrobě oceli v Porúří. Ocelárny dodnes spotřebovávají 48 % vytěženého vápence. V současné době je těžba soustředěna na velkolom Rohdenhaus, který představuje největší evropský vápencový lom. Rovněž vápenka patří mezi největší na světě. Těžba zde začala v roce 1903. Plocha dobývacího prostoru je 168 ha, roztěženo je 97

Letecký pohled na okolí Wülfrathu. Největší vápencový lom v Evropě je dlouhý kaňon Rohdenhausu (1), který má dosáhnout hloubky –280 m. Odpad z lomu je vyvážen na rozsáhlé, ploché odkaliště (2). Bod 3 označuje výhledové místo do romantického lomu Prangenhau, jehož jezero je děleno vápencovým hřbetem na dvě části. Bod 4 označuje rekultivovaný odval, na kterém je umístěno jezdecké cvičiště. Nejcennějším lomem této oblasti je zatopený lom Schlupkothlen (5). Fotografie z roku 2000 je použita s laskavým svolením firmy Rheinkalk skupiny Lhoist. Firma Lhoist působí i na území ČR

Dopravníkový pás v největším vápencovém lomu Evropy – Rohdenhaus. Lom bude po skončení těžby téměř celý zatopen

V lomu Rohdenhaus založeném v devonských vápencích je jen malé zkrasovění. Významnou výjimkou je pohřbený, fosilní kras, který zde vystupuje v podobě pole obřích škrápů a vertikálních kapes

Zarůstající povrch plochého odkaliště lomu Rohdenhaus s drobnými vodními nádržemi

ha. Roční těžba dosahuje asi 9 milionů tun vápence, který se na místě zpracovává. Lom má tvar obrovského kaňonu o délce téměř 2,5 km, šířce kolem 1 km a plánované hloubce 280 m (z toho asi 130 m bude ležet pod úrovní mořské hladiny). Vápenec je postižen lokální dolomitací, dokonce jsou v něm známy projevy hydrotermální mineralizace a na nedalekém Silberbergu (nový dobývací prostor) probíhala historická těžba stříbra. Samotný lom stačí na dalších 65 let těžby, ložisková oblast obsahuje zásoby asi na 200 let. Okolní krajina je hustě osídlená a lomařská činnost je pod silnou, ale celkově vstřícnou kontrolou veřejnosti.

Zdejší lomařské území má nejméně dva paradoxní rysy. Prvním je, že opuštěné lomy jsou největšími přírodními zákoutími zdejší industrializované krajiny; druhým je to, že jsou tak cenné, že je do nich veřejnosti zakázán přístup a policie musí stíhat nedovolené koupání a trampingu. Charakter opuštěných lomů Prangenhause a Schlupkothenu je nejlépe patrný z fotografií. Jedná se o hluboké, jámové lomy s velkými jezery. Skalní stěny lomu Schlupkothenu, který je dnes chráněn v nejvyšší možné kategorii, byly v roce 1960 ponechány přirozené sukcesi. V jezeře bylo vysazeno několik druhů ryb (okoun, pstruh, candát a úhoř). Dnes představuje se 300 druhů vyšších rostlin, 85 druhů ptáků, bohatou etnofaunou (zejména vážky) a velkými populacemi obojživelníků významné biocentrum. Hluboké lomy představují silně diverzifikované prostředí osluněných skal porostlých „xerothermní“ vegetací (a to i přes průměrné roční srážky 1300 mm!) a zastíněné, inverzní kotlinky lomu. Po krajinářské stránce se jedná o nejkrásnější části Porúří, což není ani tak chvála lomů, ale hana civilizace, která slovy H. Sedlmayera, významného rakouského urbanisty, dopustila „velké ničení krajiny“. Významným rysem lomů jsou poloostrovy nebo ostrovy, které významně obohacují scénérii lomu. Dojde-li ve Velkolomu Čertovy schody-západ k těžbě pod hladinou spodní vody, měl by revitalizační plán počítat s vytvořením takové vodní plochy, která by byla členěna nějakou kosou nebo uměle nasypáným ostrovem.

Vápencové lomy v okolí Heidelbergu v Porýní

Na okrajích Rýnského prolomu vystupují slínové, lasturnaté vápence středního triasu, které se v okolí Heidelbergu těžily již od konce 19. století v rozsáhlých, plochých lomech s výškou lomové stěny kolem 20 m. Vápence jsou kryty 10–20 m mocným souvrstvím spraší. Hlavní těženou lokalitou je lom Nussloch u Beiertalu. Celková plocha dobývacího prostoru činí 200 ha, rozptýlená plocha je velká 40 ha. Doprava do cementárny probíhá dopravním pásem o délce 3 km a lanovka překonává dalších 6 km. Roční těžba se pohybuje kolem 1 milionu tun vápence. Objem skrývek je obrovský – kolem 400 000 t zejména spraší ročně. Asi 10 % skrývek se používá jako cementářská korekce, zbytek slouží k zavážení již opuštěných částí lomu. Celkové zásoby dostačují na asi 15 let těžby, takže je nutné jednat o rozšíření dobývacího prostoru. Firma je

tak doslova tlačena k široké spolupráci s veřejností a s ochranou přírody. Tato zpočátku vynucená spolupráce však postupně přerostla ve skutečný zájem pracovníků společnosti, kteří se revitalizaci lomu věnují i jako své zájmové činnosti.

Celková revitalizační strategie je „lom krácející krajinou“, kde na čele dobývacího prostoru dochází k těžbě, ale vytěžené plochy jsou průběžně navraceny krajině jako přírodní plochy nebo obhospodařované louky. Z lomu je popsáno 410 druhů vyšších rostlin, což je asi čtvrtina druhového bohatství spolkové země. Hnízdí zde 58 druhů ptáků a dalších 42 druhů ptáků se v lomu pravidelně objevuje. Dále zde žije 12 druhů obojživelníků a 41 denních motýlů. Chloubou lomu jsou jedny z nejbohatších vstavačových luk známých ze spolkové země. Biologicky velmi cennými plochami jsou kupodivu pruhy kolem dopravních pasů a bývalé parkoviště vysypané drceným kamenivem. Na kamínkových, vyprahlých plochách došlo k blokování sukcese a k rozšíření rostlin a hmyzu, který jinak obývá téměř zaniklé prostředí skalnatých, suťových strání a šterkových okrajů řek. Lom je proměněn na plochu, mírně členitou, v podstatě luční krajinu s drobnými ostrůvky křovin a málo kvalitního lesa s převahou rychle se šířícího akátu. Biologicky a krajinářsky nejhodnotnější jsou jednak nevysoké skalky (kolem 10 m) bývalých lomových stěn, jednak nově vzniklé vodní plochy.

Doporučení pro schvalování těžby v nových lomech

1. Povolení k těžbě by mělo být vydáno těm firmám, které ještě před zahájením těžby předloží vhodný, rámcový plán revitalizaci lomu, a které se případně mohou prokázat dřívějšími zdařilými projekty. Součástí plánu revitalizací by mělo být úplné odstranění všech provozních budov a začlenění odvalů, (tj. jejich nenásilné tvarování), do krajiny.
2. Měly by být preferovány jámové lomy v ploché krajině nad svahovými lomy, které ovlivňují tvar kopců a mění její ráz. Z lomu v parovině většinou vznikne jezero, které krajinu spíše obohatí než poškodí.

Závěry

Větší těžební společnosti v Německu zaměstnávají botanika jako svého stálého zaměstnance a spolupracují s přírodovědci. Nelze přehlédnout, že hlavním motivem

Romantický lom Prangenhause připomínající Malou Ameriku v Českém krasu je vyhledávaným, ale přísně zakázaným cílem německých trampů

Nejkrásnějším lomem v okolí Wülfrathu je Schlupkothener. Lom byl opuštěn v roce 1960. Dnes je z něj popsáno a známo 310 druhů vyšších rostlin a téměř 80 druhů ptáků. Pohyb veřejnosti je v lomu zcela vyloučen. Půvabným rysem je dlouhý hřbet, který dělí jezero na dvě části

Zatímco lomy na zvrásněný devonský vápenec v Porúří jsou hluboké a připomínají Český kras, lomy na triasový vápenec v Porýní jsou mělké a velmi rozsáhlé. V nadloží vápenců vystupuje až 30 m mocné souvrství spraší, které jsou využívány jako zásyp lomu. Květnaté louky, rozptýlené lesíky, občasné zbytky lomových stěn a umělá jezera jsou hlavním rysem rekultivovaného lomu Nussloch u Heidebergu
Všechny fotografie V. Cílek

těžebních společností je těžba, ale na druhé stranu je patrné, že pokud firma akceptuje ochranu přírody a krajiny jako součást své politiky, tak se v ní v průběhu let často objevuje skutečná snaha o správnou revitalizaci nejenom o alibistické zaštitění budoucí těžby.

Revitalizace velkých vápencových lomů v Německu probíhá podobným způsobem jako začala probíhat na Mokré či v koněpanské oblasti. Menší důraz je kladen na optické rozbití etáže a de-geometrizaci lomu. Lomy jsou naproti tomu velmi dobře zajištěny oplocením, jsou v nich vybudována vyhlídková místa a programově v nich vznikají vodní plochy. Dříve byly pro revitalizaci používány jakékoliv dostupné dřeviny včetně neofytů, dnes je důraz kladen na místní druhy. Firmy pro-

vádějí dlouhodobé sledování dobývacích prostorů, věnují poměrně mnoho energie veřejným vztahům, diskutují s oponenty, dnům otevřených dveří, zvou sousedy k prohlídce lomů a provozů. Do lomu Nussloch přijíždí až 20 tisíc návštěvníků ročně, takže se dá říct, že cementárna s revitalizovaným lomem se stala turistickou atrakcí srovnatelné návštěvnosti jako menší zámek.

Nejvíce šokujícím zjištěním je, že lomy představují v okolní víceméně kukuřičné a akátové „poušti“ (místy se však objevují i bukové lesy) území s nejvyšší diverzitou, které obvykle šťastně kombinují složitý reliéf s geologickými profily a soubor relativně přirozených stanovišť zejména vyšších rostlin, etnofauny a ptáčích populací.

Jako největší nepřítel krajiny se v této situaci nejeví lomy, ale rozlezlá, nevratná a zhoubná urbanizace jinak německy čistých, ale zároveň spotřebně sterilních příměstských čtvrtí. Tedy toho typu krajiny, ke kterému směřujeme i u nás.

LITERATURA

KOLEKTIV (2001): Průvodce exkurzí do lomů společností Lhoist a Heidelberger Zement ve Spolkové republice Německo. Exkurzní průvodce, 40 stran. Vydal Velkolom Čertovy schody a.s. Beroun. – TICHÝ L. a SÁDLO J. (2001): Revitalizace vápencových lomů. Ochrana přírody 56/6, 178–182. Praha.

SUMMARY

The Revitalisation of large Limestone Quarries in Germany

Landscape with quarries has in severely industrialised parts of Germany two paradox features: 1– abandoned quarries have become the most „natural“ areas; 2– they are so valuable that a limited number of visitors (or none) are not allowed to enter. Some 300–400 species of higher plants including numerous orchids and other endangered species are reported from limestone quarries in Ruhr (Wülfrath) and Rhine (Nussloch) areas. A number of nesting bird

species is currently around 50. A numerous populations of frogs are common. Rohdenhaus quarry in Wülfrath is the biggest limestone quarry in Europe. It is almost 2,5 km long and it will reach the depth of –280 m. Two abandoned quarries of the same area – Prangenhause and Schlupkothene represent scenic examples of romantic landscape in the otherwise flat relief of Ruhr area. The revitalisation projects in limestone quarries of Czech Republic, namely Mokrá in Moravian Karst and Koneprusy in Bohemian Karst are carried under the same principles but they are more focused on destruction of artificial

geometric features such as regular benches. From the point of opening a new quarry two principles are proposed:

1 – the firm must have a vision of the quarry after the exploitation. This vision must concern one or more scenarios of future outlook and the removal of all buildings.

2 – new quarries may be established as open pits in otherwise flat terrain, but they should not be allowed as slope quarries destroying the landscape scenery and skyline. Open-pit quarries are usually flooded and they may enrich the local landscape.

Informační zdroje pro přírodní vědy na akademické půdě

Akademické instituce mohou do konce roku 2003 využívat dvě významné bibliografické databáze z oblasti přírodních věd – Biological Abstracts a Zoological Record. Licence je financována z grantového programu MŠMT ČR „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“. Řešitelem příslušného projektu LI200055 je RNDr. Svatopluk Rieger, CSc. z Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Databáze **Biological Abstracts** pokrývá biochemii, biomedicínu, botaniku, ekologii, farmakologii, genetiku, mikrobiologii, zemědělství aj. Obsahuje celkem 1,4 milionu záznamů článků ze čtyř tisíc časopisů, monografií, konferenčních sborníků a patentů. Abstrakt je součástí 90 procent záznamů. Retrospektiva databáze sahá do roku 1997 a její aktualizace probíhá čtyřikrát ročně.

Databáze **Zoological Record** je zaměřena na zoologii, genetiku, ochranu životního prostředí, parazitologii, zoogeografii, hydrobiologii, taxonomii, veterinární lékařství a další obory. Zahrnuje plnou retrospektivu od roku 1978 (celkem 1,3 milionu záznamů). Sledováno je 4500 časopisů vycházejících ve 100 zemích a dále monografie, konferenční sborníky a další dokumenty. Databáze je aktualizována čtvrtletně.

S databázemi lze pracovat pomocí běžného webového prohlížeče. Záznamy v databázích jsou propojeny s texty článků v případě těch elektronických časopisů z produkce renomovaných zahraničních vydavatelů (např. Elsevier Science a Springer-Verlag), které jsou k dispozici v dané instituci.

K těmto databázím má přístup neformální konsorcium devíti institucí: Akademie věd ČR – pražské ústavy, Národní lékařská knihovna, Česká zemědělská univerzita a Národní knihovna ČR (pouze Biological Abstracts), Univerzita Karlova, Jihočeská univerzita, Masarykova univerzita, Univerzita Palackého a Ostravská univerzita (Biological Abstracts a Zoological Record).

Kontakty:

RNDr. Svatopluk Rieger, CSc.
PF Univerzity Palackého
třída Svobody 26
771 46 Olomouc
tel.: 068/563 4750
e-mail: rieger@ai.x.upol.cz

PhDr. Filip Vojtášek
Albertina icome Praha s.r.o.
Štěpánská 16
110 00 Praha 1
tel.: 02/2223 1212
e-mail: filip.vojtasek@aip.cz

V online službě ProQuest 5000 jsou bezplatně přístupné časopisy z environmentalistiky

Díky národní licenci mají vysoké školy, pracoviště Akademie věd ČR, veřejné knihovny, výzkumné ústavy a další vybrané typy institucí do konce roku 2003 přístup k online polytematické informační službě **ProQuest 5000**. Licence je financována z rozpočtu grantového programu MŠMT ČR „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“. Nositelem příslušného projektu LI002043 je Univerzita Karlova.

V rámci služby ProQuest 5000 pokrývá environmentalistiku průřezová databáze **Academic Research Library**. K časopisům, které jsou v ní s různou retrospektivou obsaženy v plnotextové podobě a které jsou excerpovány v Science Citation Index, patří mj. *American Midland Naturalist*, *American Scientist*, *Archives of Environmental Health*, *Bioscience*, *Ecology*, *Energy Journal*, *Environment*, *Environment and Behavior*, *Journal of Environmental Health*, *Science*, *Water Environment Research*. U článků z dalších časopisů jsou k dispozici bibliografické záznamy s abstrakty. Databáze je aktualizována průběžně. Vyhledávat lze podle mnoha formálních a obsahových hledisek (např. autor, název článku, klíčové slovo, název časopisu, rok vydání apod.).

V případě, že je vaše instituce již registrována, do služby ProQuest 5000 se lze bez individuálního hesla připojit pomocí webového prohlížeče na oficiální prezentaci národní licence na adrese <http://www.proquest.cz>. Ostatní instituce, které mají zájem ProQuest 5000 využívat a vztahuje se na ně licence, se mohou přihlásit vyplněním elektronického formuláře, který najdete na stejné adrese, kde lze rovněž získat podrobnější informace o tomto projektu.

Neformální konsorcium sdružující instituce, které využívají službu ProQuest 5000, má v současnosti více než 330 členů.

Mgr. Filip Vojtášek
public relations
Albertina icome Praha s. r. o.
Štěpánská 16

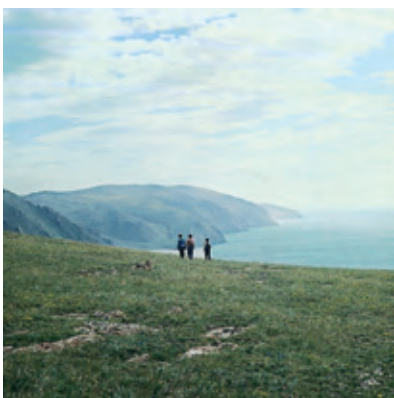
110 00 Praha 1
tel.: 2223 1212
fax: 2223 1313
e-mail: Filip.Vojtasek@aip.cz

Prehistorické umění v ohrožení

Podle ředitele Centro Camuno di Studi Preistorici v Itálii stále mizejí ze světa lokality se skalním uměním pravěku. Tyto objekty podléhají zkáze i přirozeným procesem větrání skal, exfoliací, erozí, řícením, prolínáním vody, inkrustací i blednutím barev. Některá místa jsou navíc ničena lidskou činností. V poslední době byla třeba zničena část místa se skalním uměním v údolí Draž v Maroku těžbou kamene pro potřeby výstavby. V Ningxia v Číně byla postavena nová silnice přes lokalitu skalního umění a několik

Pribajkalski národní park

Prehistorické kresby a rytiny se nacházejí také na řadě míst u jezera Bajkal. Na snímku je lokalita na skalách při březích jezera jv. od Irkutsku - Pribajkalski národní park Foto B. Kučera

rytých neolitických kreseb až 5000 let starých bylo zničeno. Výstavba vodních nádrží a mostů ohrozila podobná místa ve Španělsku a Portugalsku. V Centro Camuno di Studi Preistorici je dnes přes 200 000 fotografických dokumentů těchto rytin a kreseb z celého světa. Dokumentovat toto umění je první nezbytný cíl k jeho poznávání a také ochraně. Projekt je mj. podporován i organizací UNESCO.

The World Heritage Newsletter

lk

Mikrobi se přizpůsobují změně klimatu

Klimatologové se domnívají, že se Země oteplí v příštím století o 1,4 až 5,8 °C. Většina klimatických modelů přitom předpokládá, že rovněž mikroorganismy v půdě vytvářejí skleníkový efekt. Rozkládají sloučeniny uhlíku, které jsou vázány v půdě a uvolňují kysličník uhličitý, který kli-

ma poškozují. Platí domněnka, že čím je tepleji, tím rychleji se vytváří CO₂, bakterie a houby.

Studie amerických vědců nyní ukazují, že tomu tak v očekávaném měřítku není. Uměle zahřivali malé plochy travnaté krajiny a potom analyzovali souvislosti mezi zvyšováním teploty a vytvářením CO₂ mikroby. Přitom zjistili, že na kontrolních plochách nedošlo k žádným podstatným změnám. Organismy se zřejmě přizpůsobují zahřátému okolnímu prostředí.

NATURE, sv. 413. str. 222, 2001

sk

Ponechání uschlých větví buku v hospodářsky využívaných lesích podporuje výskyt ohrožených druhů brouků

Význam, který má odumřelá dřevní hmota pro fungování lesních ekosystémů, je znám lesníkům i ekologům již delší dobu. Nicméně ve většině komerčně obhospodařovaných lesů ve střední Evropě je odumřelé dřevo ponecháváno jen málokdy. Lesní hospodáři uschlé stromy odstraňují zejména proto, že se domnívají, že při péči o les překážejí a že mohou být příčinou přemnožení (gradace) některých ekonomicky závažných organismů. V důsledku uvedeného přístupu je v mnoha lesích v této části našeho kontinentu saproxytická fauna poněkud potlačena. V místech, kde není možné ponechat celé padlé stromy, je ale často povoleno alespoň neodstraňovat hlavní větev. Přesto se až dosud předpokládalo, že hlavní větve nejsou vhodným biotopem pro hmyz, živící se mrtvým a ztrouchnivělým dřevem.

K. SCHIEGG, působící ve Švýcarském federálním ústavu pro výzkum lesa, sněhu a krajiny v Birmensdorfu, ověřoval hypotézu, že kmeny buku lesního (*Fagus sylvatica*) hostí více brouků (*Coleoptera*) a dvoukřídlých (*Diptera*) než na zemi ležící uschlé větve (*Forest Ecol. Manage.*, 149, 295–304, 2001). Pro porovnání obou hmyzích řádů využil jejich očekávanou a zjištěnou druhovou bohatost (celkový počet druhů) a druhovou rozmanitost (diverzitu).

U obou skupin představovaly uschlé větve mikrobiotop, v němž žilo více druhů než na kmenech. Synuzie (společenstva v užším smyslu) brouků a dvoukřídlých, vyskytujících se v odumřelém dřevě větví, se také vyznačovaly celkově vyšší druhovou diverzitou. A co je z hlediska ochrany přírody ještě pozoruhodnější, i když 83 % všech zjištěných broučích druhů se vyskytovalo jak v trouchnivějících větvích, tak v kmenech, prodělávalo ve větvích ponechaných na zemi svůj vývoj do stadia dospělce (imága) více ohrožených druhů saproxylických brouků.

Zjištěné výsledky tak potvrzují, že ponechání a hromadění alespoň trouchnivějících větví v hospodářsky využívaných lesích může být vysloveně prospěšné pro podstatnou část druhů hmyzu, žijících se odumřelých dřevem.

jpl

Ochrana roháče

Roháč obecný je podle Akčního plánu biologické rozmanitosti Velké Británie prioritní druh a soustřeďuje se na něj proto výzkum a další aktivity. V r. 1998 se došlo po rozsáhlých průzkumech k závěru, že rozšíření druhu od 40. let minulého století se zmenšilo. Druh se však v některých oblastech obecně vyskytuje - zvláště v předměstských oblastech měst na jihovýchodě. Nicméně roháč obecný je stále v těchto územích pod tlakem, zejména ničením jeho stanovišť, sešlapem a predací. K zlepšení uvědomění o problematice jeho ochrany byly vydány v Británii dvě tiskoviny. *Zahradkářství vhodné pro roháče obecného* - připravil Občanský spolek pro ohrožené druhy (partner státní ochrany přírody v plnění Akčního plánu biologické rozmanitosti). Volá po vhodných opatřeních při péči o zahrady a pozemky - ponechávání mrtvého dřeva a přírodě blízkých území na pozemcích, jak stavět jednoduché objekty z kulatiny, které se mohou stát místy pro kladení vajíček.

London Wildlife Trust vydal zase tiskovinu *Roháč obecný; rady na jeho ochranu* v Londýně, která je zaměřena více na plánovače na místní úrovni a správce volných prostor. Poskytuje podrobné informace o stavu v území, a jsou zde detailní návo-

dy na budování budek, které byly již umístěny na mnoha místech v Londýně.

Nature's place 23/2001

lk

Pouštní krajiny - potenciál pro světové dědictví

V září loňského roku se konalo v Egyptě, v Khara Oasis regionální zasedání expertů pro světové dědictví s tématem: „Pouštní krajiny a systém oáz v arabském regionu“. Organizován byl Nejvyšší radou pro starožitnosti Ministerstva kultury ve spolupráci s UNESCO. Experti také navštívili Káhiru, Luxor, Assuán a Abu Mena, aby jim to umožnilo ujasnit si hlavní problémy péče o tyto památky a hlavní směry budoucí spolupráce. Zasedání potvrdilo platnost koncepce kulturní krajiny v naplňování Úmluvy o světovém dědictví a dalo výzvu členským státům, aby navrhovaly pouštní území a oázy do schvalovacího řízení na zařazení do Seznamu světového dědictví. Dále byly strany vyzvány, aby určily pouštní obchodní cesty a zajišťovaly jejich ochranu spolupráci na regionální úrovni. Byla tu uvedena pouštní obchodní cesta mezi Egyptem, Sudánem a Libyí s tím, že potřebné mechanismy ochrany a vhodného usměrnění turismu mohou být zabezpečeny zřízením

rozsáhlých chráněných území. Byl hodnocen potenciál turismu z hlediska socioekonomického rozvoje, ale současně byly uvedeny i škody, které působí turismus přírodním a kulturním hodnotám. Zvláště jsou ohroženy nechráněné prehistorické lokality, stejně jako tradice života primitivních společenství, která zde žijí.

Kulturní krajiny zahrnují rozsáhlá a rozmanitá území. Účastníci proto doporučili koordinaci mezi rozmanitými národními a místními představiteli odpovědnými za plánování využití pozemků, podporu koncepce kulturní krajiny mezi těmi, co zajišťují využívání přírodních zdrojů a chráněných území v arabském regionu.

The World Heritage Newsletter

bo

Paprikové keře ostrostí svých lusků zvyšují šance na rozmnožování

Američtí vědci na univerzitě v Montaně zjistili přednosti ostré chuti paprikových lusků. Účinnou látkou capsaicin kazí keř chutí savcům, kteří mlsají plody, ale dále papriková semena nerozmnožují.

Při laboratorních pokusech sežraly myši jen nerady papriková semena, přičemž zařadily stejně vypadající plody geneticky změněné varianty bez capsaicinu do svého jídelníčku. Při kontro-

Wádí Rum, známé pouštní území v Jordánsku, s dívoce rozeklanými pískovcovými skalami, je místem, kudy procházely obchodní cesty již několik set let př.n.l. Nejstarší nápisy a kresby na skalách jsou ze 7. stol. př. n. l., nabatejské jsou z 2. stol. př. n. l. a ještě mladší jsou arabské

Foto B. Kučera

lách videokamerou nebyli zjištěni žádní savci, ale pouze ptáci, kteří lusky skutečně požírali. Ti rovněž rozšiřují semena a opět je vyměšují ve svém výkalu ve stínu určitých stromů. Na takových místech roste asi polovina všech paprikových keřů v jižní Arizoně. Ve stínu jsou méně navštěvovány hmyzem, který požírá nezralé plody a ničí je. Ostrostí svých lusků nesmírně zlepšují paprikové keře své šance na rozmnožování. *NATURE*, sv. 412, str. 403, 2001

sk

Krkavci působí kladně na početnost ostatních ptáků v zemědělské krajině

Krkavec velký (*Corvus corax*), největší příslušník stejnojmenné čeledě pěvců, se na území ČR začal šířit teprve od 70. let 20. století. O dvacet let později již u nás hnízdilo 200–400 párů a tato hodnota již byla mezitím podstatně překročena. Protože se živí převážně uhynulými živočichy, jako druh, chráněný podle zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny a prováděcí vyhlášky MŽP ČR č. 395/1992 Sb., se dostává do konfliktu se zájmy myslivecké veřejnosti.

Zcela nový pohled na roli, kterou krkavec hraje ve značně pozměněných ekosystémech střední Evropy, přinesl nedávno P. TRYJANOWSKI, působící na známém ornitologickém pracovišti poznaňské Univerzity Adama Mickiewicze (*Ann. Zool. Fennici*, 38, 131–138, 2001). V zemědělsky intenzivně využívané krajině vytvořil celkem 26 transektů, začínajících u sloupů elektrického vedení. Zatímco na polovině z nich hnízdili krkavci, zbytek byl neobsazený a tyto transekty sloužily jako kontrolní.

Sčítáním ptáků se potvrdilo, že mezi oběma typy transektů neexistuje statisticky významný rozdíl v počtu zjištěných druhů opeřenců. Naopak přítomnost krkavčích hnízd zvyšovala celkovou hustotu (densitu) ptačího společenstva, a to včetně hustoty nejpočetnějšího druhu – dobře známého skřivana polního (*Alauda arvensis*). U kontrolních sloupů elektrického vedení, tedy na těch, na nichž krkavci mláďata nevyváděli, byla zazna-

menána přesně opačná závislost: čím blíže ke sloupu, tím méně ptáků na dané lokalitě hnízdilo.

Uvedené zjištění naznačuje, že krkavci mají na přítomnost a početnost ostatních ptáků, a to i drobných pěvců, v otevřené zemědělské krajině pozitivní vliv. Jedním z vysvětlení by mohlo být, že ptáci, vyvádějící potomstvo v blízkosti krkavčích hnízd, se tak úspěšně brání proti ničeni snůšek a mláďat jinými ptačími či savčími predátory.

jpl

USA - CITES

6. června 2001 byl u okresního soudu Východního okresu New Yorku odsouzen Grigorij Oudovenko na 27 měsíců do vězení za pokus o propašování 765 kg kaviáru do USA. Je to největší zachycená jednotlivá zásilka kaviáru od té doby, co začaly obchodní kontroly před třemi lety. Oudovenko je předsedou firmy MNA Atlantic vyvážející kaviár, s kanceláři v St. Petěrburgu, Moskvě a New Yorku. Kaviár ossetra - z ruského jesetera (*Acipenser gueldenstaedtii*) a kaviár sevruga z jesetera hvězdátého (*Acipenser stellatus*) byly nalezeny v bedně se sušenými rybami. Zásilka byla zachycena v červnu 2000 v přístavu Newark, stát New Jersey.

Během navazujícího šetření byla zachycena zásilka 171 kg kaviáru na letišti J. F. Kennedyho v New Yorku v lednu 2001. Kaviár byl odeslán z MNA Atlantic americké společnosti a byl označen jako ossetra a sevruga kaviár. Testy DNA však prokázaly, že jde převážně o kaviár z vyzy velké (*Huso huso*) - nejdražší dostupný kaviár.

TRAFFIC Bull. listopad 2001

ku

Výpočet ceny skleníkových plynů

Světová rada pro změnu klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change) počítá ceny skleníkových plynů podle typu potenciálu oteplení na bázi CO₂ pro všechny skleníkové plyny.

Ekonomové A. Manne (Stanford University) a R. Richels (Electric Power Research Institute) dospěli k závěru, že cena skleníkového plynu k určitému okamžiku

závisí na životnosti molekuly plynu v ovzduší. Tuna metanu s krátkou životností emitovaná v prvních desetiletích tohoto století má jen malé účinky na klima na konci století. Když se přiblížíme k maximální hranici teploty, bude výhodnější snížit emisi plynu s krátkou životností než plynu s dlouhou životností. Potom by byl metan dražší než nyní. Relativní ceny jsou funkcí cíle a blízkosti jeho dosažení. Potenciály oteplení je nutno stanovit vždy na 100 let. Nový model přihlíží i k možným škodám způsobeným změnou klimatu a nákladům na jeho ochranu. *Nature*, sv. 410, str. 675, 2001

sk

První doložený případ vyhynutí mořské řasy

Otázka, kolik z celkového počtu existujících druhů a v jakém časovém úseku vlastně vymírá a nakolik jde o z hlediska fungování ekosystémů o naprosto běžný proces, zůstává jedním z klíčových témat ochranné biologie. Rovněž názory na to, do jaké míry člověk svým nešetrným vztahem k životnímu prostředí ovlivňuje vymírání druhů, se v současnosti značně rozcházejí. Z tohoto hlediska zůstávají nejlépe prozkoumanou skupinou obratlovců, zejména ptáci (*Aves*) a savci (*Mammalia*).

Královská botanická zahrada v Sydney vůbec poprvé oznámila vyhynutí mořské řasy, a to podle zákona o ochraně životního prostředí a biologické rozmanitosti Australského svazu (*Plant Talk*, 27, 18, 2002). Ruducha *Vanvorstia bennettiana* se vyskytovala pouze v zátoce u zmiňovaného australského velkoměsta. Vůbec poprvé byla zjištěna v roce 1855 u Spectacle Island, jednoho z tamějších ostrovů. Poté ji botanici našli na blízkém Žraločím ostrově. V té době byla považována za naprosto běžnou mořskou řasu. Zmiňovaný druh řasy byl ale znám pouze 11 let: poslední náález pochází z roku 1866.

Uvedený druh se vyznačoval síťovanou stélkou ve tvaru vějíře a obdobně jako ostatní ruduchy (*Rhodophyta*) obýval kontinentální šelf moře. Za hlavní příčinu jeho vymizení považují algologové zvyšující se zanášení zátoky přírodním i antropogenním materiálem.

jpl

Pošťolka obecná (*Falco tinnunculus*)

Zatímco většina druhů, až dosud vyhlášených Českou společností ornitologickou (ČSO) jako *Pták roku*, z přírody v důsledku lidské činnosti mizí, v případě známého sokolovitého dravce poštolky obecné (*Falco tinnunculus*) tomu tak zdaleka není. Co tedy vedlo zmiňovanou nevládní organizaci k tomuto rozhodnutí?

Pošťolka obecná se původně vyskytovala v otevřené krajině rozsáhlé části Eurasie, kde hnízdila ve skalách či v opuštěných hnízdech jiných opeřenců, zejména krkavcovitých (*Corvidae*). Svědčí o tom zbarvení jejich vajíček, vyznačujících se tmavším červenohnědým nepravidelným skvrněním. Teprve později se naučila aktivně využívat stromové dutiny a rozmanité výklenky, římsy a otvory na nejruznějších stavbách. Právě prostředí lidských sídel nabízí poštolce dostatečné množství dobře dostupných hnízdních příležitostí. Přitom se nevyhýbá ani takovým místům jako jsou silážní věže, stožary a reflektory na fotbalovém stadionu, vozík odstavené lanovky či televizní vysílač. V severních Čechách hnízdil před lety poštolci pár dokonce metr pod zemí v hnědouhelné sloji!

Kdo někdy pozoroval poštolku při lovu nemohl si nevšimnout nezaměnitelného způsobu vyhlížení kořisti, které se zmocňuje přímo na zemi. Při třepotání dlouhými a úzkými křídly rozestře doširoka dlouhý ocas a udržuje se tak jakoby přišpendlena na jednom místě. Bioenergetické výzkumy, k nimž experti použili i aerodynamické tunely, v nichž se testují proudová letadla, potvrdily, že na třepotavý let ptáci spotřebují velké množství energie. Protože se jako každý živočich snaží získat kořist co nejúsporněji, je zřejmé, že třepotají zejména na stanovištích, v nichž předpokládají zvýšený výskyt kořisti. I v kulturní krajině střední Evropy zůstávají základní potravou poštolky obecné drobní savci, na prvním místě hraboši rodu *Microtus*. V agroekosystémech jde o dobře známého hraboše polního (*Microtus arvalis*), zatímco ve vlhčích biotopech včetně imisních holin v pohraničních pohořích jmenovaní ptáci predátoři upřednostňují příbuzného hraboše mokřadního (*Microtus agrestis*).

Přestože sokoli mají přibližně 7x dokonalejší zrak než člověk a vidí z velké výšky i poměrně malou kořist, dlouho zůstávalo záhadou, jak poštolka vlastně pozná, že právě přeletuje nad plochou s vysokou početností a snadnou dostupností hrabošů. Navíc u hrabošů dochází k populačním cyklům, při nichž se střídá období vysoké hustoty hlodavců s pravidelnými periodami nízké početnosti, hraničící často s jejich úplným vymizením z krajiny. V polovině 90. let uveřejnil prestižní britský přírodovědecký časopis *Nature* výsledky studie finských ekologů. Podle ní trus hlodavců, jímž spolu s močí pachově značkují používané až 4 cm široké chodníčky, pohlcuje mnohem více ultrafialového světla než okolní vegetace, takže v ní fluoreskuje tlumenou modří. Zatímco lidské oko nedokáže zmiňovaný rozdíl vůbec postřehnout, umí poštolky na základě přítomnosti trusu a moče hlodavců odhadnout během krátké doby jejich početnost i na poměrně velké ploše, kde předtím vůbec nikdy nebyly.

Prostředí lidských sídel, ať už velkoměst či vesnic, neláká poštolky jen ve srovnání s intenzivně využívanou zemědělskou krajinou lepší nabídkou hnízdišť. I ve městech hnízdící poštolky dávají přednost hrabošům, které loví na dostupných zelených plochách v urbánním prostředí nebo za nimi vylétují do okolní zemědělské krajiny. Jedinci, jež jsem označil nylonovými křídelnými značkami a jež vyváděli mláďata v okolí Václavského náměstí či na Starém Městě přímo v centru Prahy, léta-

li chytat hraboše na Letnou, do Stromovky či na Jihozápadní Město. Kombinací různých metod potravní analýzy (sběr vývržků a zbytků potravy na hnízdech, trháníštic a nocovištích, odběr potravy mláďat krčnými límcí a potravními klecemi, přímá pozorování u hnízd a při lovu) se prokázalo, že i u pražských poštolek tvoří v průběhu celého roku hraboš polní více než polovinu všech úlovků.

Uvedené zjištění ale neplatí pro období, kdy jsou mláďata na hnízdech poštolek v centru Prahy značně vyspělá a vyžadují téměř stejné množství potravy jako rodiče. Tehdy už staří ptáci jednoduše nestačí dolétnout často až několik kilometrů na plochy s výskytem hraboše polního a musejí pátrat po kořisti mnohem blíž u hnízda. Loví proto v daleko větší míře jinou kořist, jmenovitě vrabce domácího (*Passer domesticus*), zástupce rodu *Turdus* a také mláďata zdivočelých holubů domácích (*Columba livia* f. *domestica*). Nepřekvapí nás proto, že kořist poštolek, hnízdících v centru Prahy, dosahuje mnohem větší druhové rozmanitosti (diverzity) než těch, jež vyvádějí mláďata na okraji pražské aglomerace.

Druhou výjimku z výše uvedeného schématu představují poštolky, které se specializují na lov určité kořisti. Tito jedinci neloví třepotáním nebo vyhlížením z vyvýšeného místa, ale potravy se zmocňují náhlým přepadem. Známé případy, kdy chytají mláďata rorýse obecného (*Apus apus*), na které číhají u hnízda zavěšené na zdi, vybírají exotické ptáky z klecí na balkónech nebo nosí z pražského okolí mláďatům mloky skvrnitě (*Salamandra salamandra*).

Jak lepší nabídka hnízdních příležitostí, tak stabilnější a pestřejší potravní zdroje v urbánním prostředí vedou k tomu, že ve srovnání se současnou zemědělskou krajinou dosahují poštolky ve městech mnohem vyšší populační hustoty (denzity). Zatímco v centru Prahy připadají 3 páry těchto sokolů na kilometr čtvereční, na okraji hlavního města (vilové čtvrti, panelová sídliště) je to desetkrát méně. I přes značné rozšiřování straky obecné (*Pica pica*) i v zemědělsky intenzivně využívané krajině a příměstské krajině najdou poštolky mimo urbánní biotopy mnohem méně potenciálních hnízdišť. Celkovou početnost druhu

Počet úspěšně vyvedených mláďat poštolky obecné bývá v průměru vyšší, jestliže hnízdí v dutinách v městském prostředí než v opuštěných hnízdech krkavcovitých v zemědělské krajině: mladé poštolky z hnízda na pražském Novém městě
Foto J. Plesník

Některá hnízdiště používají poštolky obecné řadu let: snůška ve věži kostela sv. Jiljí v centru Prahy
Foto J. Plesník

Poštolka obecná se jako typický zástupce řádu sokolů vyznačuje dlouhými úzkými křídly a dlouhým ocasem
Foto L. Hauser

na území ČR odhadl v roce 2001 P. Voříšek na základě údajů skupiny pro ochranu a výzkum dravců a sov při ČSO na 10 000 párů.

Zkušenosti z mnoha oblastí potvrzují, že populační hustotu poštolky obecné v zemědělsky intenzivně využívané krajině lze významně zvýšit vyvěšováním budek. Kromě dřevěných o rozměrech 23 x 30 x 40 cm lze s úspěchem využít šikovného nápadu M. Dusíka a pro poštolky rozmísťovat v otevřené krajině polobudky z umělé hmoty, vyrobené z použitých kanýstrů o objemu 25 - 40 l. Ukazuje se, že při pravidelné péči preferují poštolky plastické polobudky nejen před stromovými hnízdy, ale i před „klasickými“ budkami ze dřeva.

Stejně jako každý rok vydala Česká společnost ornitologická za finanční podpory Českého svazu ochránců přírody, Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, Správy chráněných oblastí ČR, Správy CHKO Litovelské Pomoraví, Klubu ochrany dravců a sov při sdružení Děti Země a Českomoravské myslivecké jednoty barevnou brožuru, v níž čtenář nalezne nejen potřebné informace o bionomii druhu, ale i o způsobech její aktivní ochrany. Dozvíte se v ní také to, jak se zachovat v případě, že si poštolky zvolí za hnízdiště právě Váš balkón.

Publikaci lze získat na adrese: Česká společnost ornitologická, Hornoměřolupská 34, 102 00 Praha 10 - Hostivař, tel./fax (02) 7486 6700, e-mail cso@birdlife.cz.

Jan Plesník

SUMMARY

The Kestrel

In 2002, the Czech Society for Ornithology, in collaboration with the Czech Union of Nature Conservationists Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic and other four governmental and non-governmental organisations, has declared the Kestrel (*Falco tinnunculus*), as the Bird of the Year 2002. The campaign aims at raising the general public awareness of the above species bionomics and protection and generally, of nature heritage management.

The Kestrel uses for breeding and foraging for prey fairly open habitats such as farmland, human settlements and rocky areas, avoiding closed forests and treeless habitats. The raptor does not built its own nest, but rears its young either on rocks and in used nests of other bird species, in particular of corvids, or as secondary hole-nester, breeds in nest holes in tree trunks in the open landscape and on various buildings in human settlements. Loss of old tre-

es has caused a sharp decline in nest-set availability for Kestrels in farmland while the articulated urban environment offers to the above bird of prey a lot of opportunities where to breed.

In the Czech Republic, the Common vole (*Microtus arvalis*) dominates in the diet of the above avian predator while in more wet habitats, including secondary immission grasslands created by air pollution in the Hercynian Mts., the Field Vole (*M. agrestis*) is the most frequent prey. Based on the author's research, it was found that also in Prague, the main prey animal is the Common vole in the course of the whole year (50.7 % by number). Other synanthropic bird species (e.g., House sparrow *Passer domesticus*, thrushes of the genus *Turdus* and young Feral pigeon *Columba livia f. domestica*) are the next important prey items in the diet of Prague Kestrels. Nevertheless, mammals predominate in the diet of Kestrel pairs nesting in the Prague downtown. More birds than mammals are eaten by Kestrels in the centre of Prague only during the breeding season.

Due to higher nest-site availability and rich and available food resources, the Kestrel breeding density in urban habitats, in particular in old centres of cities, surpasses not only that on suburbs, but namely in farmland, intensively used for agricultural production. According to the latest data, the total number of the Kestrel breeding pairs in the Czech Republic is estimated at 10,000.

Presence of the avian predators can be supported by various measures, e.g. by protection of old trees, maintenance of suitable sites on buildings in cities and towns and in particular, by erecting wooden and plastic nest-boxes where appropriate, the latter being manufactured from used barrels.

A brochure with colour photographs, figures and maps on the distribution, bionomics and protection measures for the Kestrel in the Czech Republic including an English summary is available from the Czech Society for Ornithology, Hornoměřolupská 34, CZ - 102 00 Praha 10, Czech Republic, phone/fax (+420) 2 7486 6700, e-mail: cso@birdlife.cz.

Vrby ve Slavkovském lese

Zdeněk Němec

Vrba křehká (*Salix fragilis* L.):
a) větevka s listy z horní a dolní strany, b) květenství samičí, c) květenství samčí

Vrba popelavá (*Salix cinerea* L.):
a) samčí květenství, b) samičí květenství, c) list z lícni strany, d) list z rubové strany

Vrba ušatá (*Salix aurita* L.) roste především v centrální oblasti

Chráněnou krajinnou oblast Slavkovský les tvoří v současnosti především kulturní krajina, ale v této oblasti se zachovaly zbytky přírody nemalé hodnoty. Ve značně členitém terénu této oblasti mají velmi důležitou roli vodní toky a vodní nádrže. Z vodních toků si zasluhuje pozornost řeka Ohře, říčka Teplá, Pramenický potok, Lobézský potok, Stoka a celá řada potoků, které se vlévají do Ohře nebo do Teplé. Mnohé místní potoky mají svůj počátek v rašeliništích, která jsou zásobárnou dešťové vody. Dešťovou vodu rašeliniště postupně uvolňují do místních potoků. Z rybníků a nádrží si zasluhuje pozornost Kladský rybník, Komáří rybníky, Podhorní nádrž, Betlém, vodní nádrž Březová a rybník, který se nalézá u Kladské. S rašeliništi, vodními toky a vodními nádržemi souvisejí pochopitelně porosty dřevin, v nichž mají důležitou roli vrby.

V tomto článku chce autor upozornit na současný výskyt vrb, které se na území CHKO Slavkovský les vyskytují.

Původní druhy vrb

Nejhojnější vrbou Slavkovského lesa je nepochybně vrba jíva (*Salix caprea* L.), která roste v lesích jako vtroušená dřevina, roste však také na výsypkách u Horního Slavkova, na skalách, v břehových porostech potoků a nádrží, ale také na okrajích rašelinišť.

Druhou nejrozšířenější vrbou je vrba křehká (*Salix fragilis* L.). její výskyt je vázán především na břehové porosty říčky Teplé a na břehové porosty mnohých potoků. S vrbou křehkou se můžeme setkat také v dolním toku Stoky, u Kosího potoka a na mnohých dalších stanovištích v centrální části Slavkovského lesa, kde je větší nadmořská výška. S vrbou křehkou se celkem běžně setkáváme v nadmořských výškách kolem 800 metrů (Prameny, Podhorní nádrž apod.).

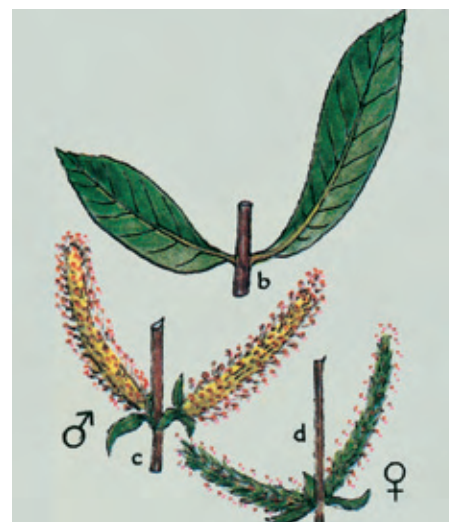
Dostí se vyskytuje vrba popelavá (*Salix cinerea* L.). Je rozšířena od nejnižších nadmořských výšek (Jenišov, Andělská Hora a Lázně Kynžvart) až po Mrázov a Podhorní nádrž, kde je nadmořská výška kolem 800 metrů. Vrba popelavá hojně roste na rašeliništích, ale vyskytuje se též v břehových porostech (Pramenský potok), nebo roste jako plevelná dřevina v lesích.

Hojný výskyt je možné konstatovat

též u vrby ušaté (*Salix aurita* L.). Tento druh je značně adaptabilní. Vrba ušatá doprovází vrbu popelavou na rašeliništích v centrální oblasti, hojně se vyskytuje v okolí Kladské, u Jenišova a také v lázeňských lesích u Karlových Varů, kde roste jako plevelná dřevina. Nejlépe roste vrba ušatá na rašeliništích a na těchto velmi vlhkých stanovištích dosahuje značných rozměrů. Jedinci rostoucí u Podhorní nádrže dosahují 3–5 m výšky a vytvářejí porosty o průměru 10 m a někdy i více. Toto vytváření celých porostů je

Vrba bílá (*Salix alba* L.): a) větevka, b) květenství samičí, c) květenství samčí

Vrba nachová (*Salix purpurea* L.): b) větevka s listy, c) květenství samčí, d) květenství samičí

způsobeno tím, že nejnižší větve na okrajích keřů zakořeňují. Podobná situace je též u vrby popelavé.

Za relativně hojně se vyskytující druh je možné označit vrbu bílou (*Salix alba* L.), která je dominantní dřevinou v břehových porostech Ohře. Vyskytuje se však též na dolním toku Teplé (pod nádrží Březová). Vrba bílá roste jen v nejnižších nadmořských výškách a na naplavených půdách o větší mocnosti. Pokud se vrba bílá vyskytuje ve větších nadmořských výškách, potom se jedná o rostliny vysazené. Takové výsadby se celkem snadno poznají podle toho, že všechny stromy jsou stejného pohlaví.

Mezi vzácnější druhy vrb patří vrba nachová (= vrba purpurová, *Salix purpurea* L.), která doprovází vrbu křehkou v břehových porostech Teplé,

Vrba borůvková (*Salix myrtilloides*) je nejvzácnějším druhem vrb v této oblasti
Foto Stanislav Prouza

vyskytuje se však také u Betlémského rybníka, u Mrázova a Ovesných Kladrub. V omezené míře roste tato vrba na rašelinistích společně s vrbou popelavou a vrbou ušatou. Je celkem dobře známo, že tento druh vrb má silně hořkou kůru. V důsledku této skutečnosti neokusují vrbu nachovou býložravci!

Vzácně se vyskytující vrbou je též vrba trojmužná (*Salix triandra* L.). Malé populace tohoto druhu se vyskytují v břehových porostech Ohře u Doubí. Zde doprovází vrbu bílou. V centrální části se setkáváme také s vrbou trojmužnou v okolí Podhorní nádrže a na horním toku Teplé. Rostliny (keře) jsou však jen samčího

pohlaví! bude se proto nepochybně jednat o jeden klon.

V současnosti je již značně vzácná vrba plazivá (*Salix repens* L.), která je typickou dřevinou slatin, které se nalézají ve větších nadmořských výškách. V důsledku odvodňování mnohých pozemků na mnohých stanovištích zmizela docela. Perspektivní se jeví jen ty populace, které se nalézají u Podhorní nádrže, u Betlémského rybníka a u Rájova. Na ústup tohoto druhu upozornil v minulosti profesor Karel Domin ve své knize Císařský les (Praha 1924). Na odvodňovaných stanovištích se hojně šíří bříza bradavičnatá, smrk ztepilý a další druhy dřevin. Tyto dřeviny světlomilnou vrbu plazivou snadno potlačují! Je vhodné připomenout, že na rašelinistích se vrba plazivá rozmnožuje nejen generativně (semeny), ale také vegetativně zakořeňováním větviček. Menší porosty této zajímavé vrb bývají tvořeny jediným klonem. Genofond vrb plazivých je značně malý a tato vrba by mohla v budoucnosti ze Slavkovského lesa zcela zmizet.

Nejvzácnější vrbou Slavkovského lesa je vrba borůvková (*Salix myrtilloides* L.), která roste na jediné lokalitě v centrální části. Lokalita leží u Tří křížků na slatině. Menší porost vrb borůvkové je tvořen jediným samčím klonem, který reprezentují desítky rostlin. Je možné předpokládat, že se tento klon na stanovišti vegetativně rozmnožuje stovky let.

Nepůvodní druhy vrb

Mimo uvedené původní druhy vrb se ve Slavkovském lese vyskytují ještě čtyři druhy nepůvodní (introdukované).

Vrba košařská (*Salix viminalis* L.) roste u Ohře v Karlových Varech, ale také v Milířích, Krásnu a Olšových Vratech. Znalezeny byly pouze samičí rostliny.

Dalším nepůvodním druhem je vrba šedá (*Salix elaeagnos* Scop. cv. *Angustifolia*), která byla nevhodně vysazena u regulovaných úseků Teplé, ale také v Lokti nad Ohří.

Vrba lýkocová (*Salix daphnoides* Vill.) je zastoupena celkem sedmi jedinci (Čistá – čtyři samčí stromy, Krásno Hluboká – dva samičí stromy, Hoštěc – jeden samčí strom). Jedinci tohoto zajímavého druhu se vyskytují především na místech zaniklých osad. Vzniká občas dojem, že tento druh je ve Slavkovském lese původní. Je možné předpokládat, že vrbu lýkocovou do Slavkovského lesa v minulosti zavedli včelaři.

Vrba černající (*Salix nigricans* Sm.) se vyskytuje v břehovém porostu Ohře u Svatošských skal. Menší stromy jsou asi 8 m vysoké a vytvářejí skupi-

Vrba plazivá (*Salix repens*) je ustupujícím druhem, který je potřeba chránit
Foto Jan Harvánek

nu, v níž jsou jen samčí jedinci. V tomto případě se bude nepochybně jednat o jeden klon, který zde vysadili lidé.

Závěr

Je možné konstatovat, že na území CHKO Slavkovský les se vyskytuje devět původních druhů vrb a čtyři nepůvodní druhy vrb. Přímé ohrožení vyhynutím existuje u vrb plazivých (*Salix repens* L.). Ve Slavkovském lese je nutné chránit všechny původní druhy vrb a je potřeba udělat všechno proto, aby místní přírodní podmínky nebyly „obohacovány“ o nepůvodní druhy vrb.

Vrba košařská (*Salix viminalis* L.): a) list z lící strany, b) list z rubové strany, c) květenství (jehnědy) samčí, d) květenství (jehnědy) samičí

Vyobrazení jsou z Klíče a atlasu stromů a keřů J. Martinovského a M. Pozděný

Odpovědnost za protiprávní jednání na úseku ochrany přírody a krajiny v České republice

Vojtěch Stejskal

Vymezení předmětu

Účelem zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, je podle § 1 přispět k udržení a obnově přírodní rovnováhy v krajině, k ochraně rozmanitosti forem života, přírodních hodnot a krás a k šetrnému hospodaření s přírodními zdroji. V ustanovení § 2 odst. 2 uvádí zákon výčet nástrojů, s jejichž pomocí má být ochrana přírody zajišťována. Ačkoliv v tomto výčtu chybí, s přihlédnutím ke skutečnosti, že se jedná o výčet demonstrativní, je třeba zdůraznit, že jedním z právních prostředků určených k zajištění a realizaci obecné i zvláštní ochrany přírody a krajiny je i režim odpovědnosti za protiprávní jednání, nebo-li tzv. delikt ní odpovědnost. To se odráží v části sedmé zákona, nazvané „Odpovědnost na úseku ochrany přírody“, zdůrazněme zejména existenci § 87 a 88 zákona, týkající se přestupků a správních deliktů. Zákon stanovil pravidla chování fyzických a právnických osob ve snaze chránit přírodu a krajinu před negativními účinky tohoto chování. Při nedodržování těchto závazných pravidel je třeba uplatnit sankce a vynutit dodržování pravidel zákona.

V obecné rovině rozumíme delikt ní odpovědnost v podstatě sekundární povinnost každé osoby nést nepříznivé následky svého protiprávního chování či jednání, kterého se dopustila porušením původní povinnosti stanovené zákonem, nebo rozhodnutím správního úřadu či rozhodnutím soudu. Taková osoba porušila původní povinnost tím, že něco učinila (např. usmrtila zvláště ohroženého živočicha) nebo neučinila (např. neprovedla uloženou náhradní výsadbu dřevin), nezdržela se určitého jednání (např. porušila zákazy uvedené v návětném řádu národního parku), popř. něco nestrpěla (např. neumožnila strážu přírody vstoupit v rámci výkonu své pracovní činnosti podle § 62 zákona na pozemek v jejím vlastnictví).

Delikt ní odpovědnost v oblasti ochrany přírody a krajiny má v zásadě shodné rysy a je založena na stejných principech jako obecná delikt ní odpovědnost. Pokud se v některých právních otázkách liší, je to dáno zvláštností předmětu ochrany (příroda a krajina, přírodní zdroje, fauna a flóra). Především je však třeba zdůraznit, že i delikt ní odpovědnost na úseku ochrany přírody a krajiny rozlišuje co do druhů subjektivní a objektivní odpovědnost, což má zásadní význam pro praktické uplatňování delikt ní odpovědnosti. Zatímco v případě subjektivní odpovědnosti jde o odpovědnost za zavinění, které je nutné pachateli deliktu prokázat, u objektivní odpovědnosti se jedná o odpovědnost za následek porušení práva bez ohledu na zavinění.

Prameny právní úpravy delikt ní odpovědnosti v oblasti ochrany přírody a krajiny

Delikt ní odpovědnost v oblasti ochrany přírody a krajiny je upravena v případě trestných činů trestním zákonem č. 140/1961 Sb., v platném znění; v případě přestupků fyzických osob zákonem o přestupcích č. 200/1990 Sb., v platném znění a dále zvláštními zákony na úseku ochrany přírody a krajiny, s výjimkou zákona o přestupcích se použijí tyto zákony i v případě správních deliktů právnických osob a fyzických osob při

výkonu své podnikatelské činnosti. Mezi zvláštní zákony na úseku ochrany přírody a krajiny se řadí především zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny a zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů, v širším slova smyslu však přichází při postihu deliktů v úvahu rovněž např. zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, lesní zákon č. 289/1995 Sb., zákon č. 147/1996 Sb., o rostlinolékařské péči a nebo zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči, atd.

Subjekty delikt ní odpovědnosti v oblasti ochrany přírody a krajiny

Subjektem protiprávního jednání je ten, kdo se dopustil porušení právní povinnosti a kterému právní řád přiznává způsobilost k delikt ní odpovědnosti. České právo rozeznává, stejně jako v obecné rovině, tak i v rámci delikt ní odpovědnosti na úseku ochrany přírody a krajiny subjekty odpovědnosti 1. fyzické osoby, 2. právnické osoby (bez ohledu na skutečnost zda podnikají či nikoliv) a 3. fyzické osoby vykonávající svoji podnikatelskou činnost (u kterých je nutné prokázat, že se deliktu dopustily při výkonu své podnikatelské činnosti a v souvislosti s ní). Jednotlivé subjekty mají pak odlišné právní postavení a z toho vyplývající režim uplatnění delikt ní odpovědnosti.

Druhy deliktů v oblasti ochrany přírody a krajiny

Právní teorie klasifikuje druhy deliktů z hlediska intenzity chráněných zájmů. Ve shodě s touto klasifikací i v rámci delikt ní odpovědnosti na úseku ochrany přírody a krajiny rozeznáváme 1. přestupky fyzických osob (kdy je vždy potřeba prokázat zavinění a to úmyslné či nedbalostní), 2. správní delikty právnických osob a fyzických osob při výkonu své podnikatelské činnosti (jedná se o odpovědnost absolutní, za výsledek, bez ohledu na zavinění) a 3. trestné činy (kdy je vždy potřeba prokázat zavinění a to úmyslné či nedbalostní), přičemž subjektem trestného činu může být pouze fyzická osoba, bez ohledu na skutečnost, zda podniká či nikoliv. Nástroje trestního práva tudíž nelze aplikovat na právnické osoby, ale jen na jednotlivce za ně jednajících a naopak, uložením pokuty za správní delikt právnické osoby není vyloučena trestněprávní odpovědnost fyzické osoby (za právnickou osobu jednajících) za trestný čin. Trestné činy představují společensky nejzávažnější protiprávní jednání.

Sankční prostředky

Sankční prostředky jsou u přestupků a) napomenutí, b) pokuta, c) zákaz činnosti, d) propadnutí věci. Pro přestupky na úseku ochrany přírody a krajiny však přichází v úvahu v podstatě jen pokuta. Institut odebrání nedovoleně držných druhů jedinců zvláště chráněných druhů podle § 89 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny nebo podle § 27 zákona č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů, je co do povahy nikoliv sankce, ačkoliv jeho aplikací odpovědná osoba pocítuje

spíš jako sankci, nýbrž jde o nápravné opatření, jehož aplikací zůstává delikt ní odpovědnost nedotčena.

V případě správních deliktů přichází v úvahu ze sankčních prostředků v podstatě pouze pokuta.

V případě trestných činů přicházejí v úvahu nejčastěji trest odnětí svobody, peněžitý trest, zákaz určité činnosti, případně obecně prospěšné práce.

Subjekty veřejné správy v oblasti delikt ní odpovědnosti v ochraně přírody a krajiny

Výkon veřejné správy na úseku delikt ní odpovědnosti v ochraně přírody a krajiny je svěřen obecně Ministerstvu životního prostředí, okresním úřadům, obcím, České inspekci životního prostředí a správám jednotlivých národních parků a správám jednotlivých chráněných krajinných oblastí.

Ža přestupky ukládají pokuty pověřené obecní úřady (jen za určité vybrané delikty), Česká inspekce životního prostředí, okresní úřady, strážce přírody (jen blokové pokuty na místě činu), na území národního parku správa národního parku a na území chráněné krajinné oblasti správa chráněné krajinné oblasti.

Ža správní delikty ukládají pokuty výše uvedené subjekty, s výjimkou strážce přírody.

Speciální úpravu obsahuje zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů, podle kterého ukládají pokuty za přestupky a správní delikty Česká inspekce životního prostředí, okresní úřady, na území národního parku správa národního parku a na území chráněné krajinné oblasti správa chráněné krajinné oblasti.

Pokud se týká Ministerstva životního prostředí, toto je odvolacím orgánem proti rozhodnutím o uložení pokuty, vydávaným okresními úřady, Českou inspekci životního prostředí, správou národního parku a správou chráněné krajinné oblasti, a to jak podle zákona o ochraně přírody a krajiny, tak i podle zákona č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů.

V případě trestných činů ukládá tresty vždy soud.

Procesní otázky

V případě řízení o přestupku či správním deliktu platí zásada speciality resp. subsidiarity, tj., že ustanovení zákona speciálnějšího mají přednost před obecnějším a obecnější zákon se použije subsidiárně, pokud speciálnější zákon nemá potřebnou právní úpravu. V oblasti ochrany přírody a krajiny se z hlediska posloupnosti jednotlivých zákonů u projednávání přestupků použije nejprve zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, resp. zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů, pokud není procesní stránka projednávání dostatečně upravena v těchto zákonech, použije se zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích a konečně (ale jen v řídkých případech) zákon č. 71/1967 Sb., o správním řádu, v platném znění. U správních deliktů se použije podobná posloupnost, s výjimkou zákona o přestupcích, který se na správní delikty právnických osob resp. fyzických osob, páchajících delikt při výkonu a v souvislosti s výkonem své podnikatelské činnosti, nevztahuje. V této kategorii navíc podobný unifikovaný kodex jako u přestupků neexistuje. U správních deliktů se tedy použije primárně speciální zákon a subsidiárně správní řád.

Trestné činy se pak projednávají podle zákona č. 141/1960 Sb., o trestním řízení soudním, který zahrnuje nejen samotné řízení před soudem, nýbrž i stádium vyšetřování trestného činu.

Vztah k ostatním formám ekologicko-právní odpovědnosti

Postihem za jakýkoliv delikt (tj. trestný čin, přestupek nebo správní delikt) není dotčena odpovědnost za ztrátu na životním prostředí, tj. odpovědnost za škodu ani odpovědnost za ekologickou újmu. Vezmeme-li si příkla-

dem jedince zvláště chráněného druhu živočicha, je třeba si uvědomit, že je-li např. chován v zajetí, je v právním slova smyslu věcí a tudíž může být předmětem soukromoprávních vztahů. Lze jej např. vlastnit, koupit, prodat, držet v zajetí, atd. Způsobí-li někdo na tomto jedinci jeho poraněním nebo zabitím škodu, pak odpovídá dle ustanovení § 415 a násl. občanského zákoníku za škodu. Např. ale zabitím několika exemplářů volně žijícího zvláště chráněného druhu živočicha lze způsobit ekologickou újmu ve formě ohrožení druhu jeho vyhubením.

Cesty a formy nápravy ekologické újmy jsou pak upraveny rámcově v ustanoveních zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, nebo ve zvláštních právních předpisech ochrany přírody, tj. např. § 86 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

Ekologická újma se napravuje obecně především uvedením do původního stavu, je-li to možné či účelné, subsidiárně formou kompenzace, tj. náhradní plnění ke zmírnění následků újmy a konečně nápravou újmy v penězích. Na rozdíl od odpovědnosti za škodu jde u odpovědnosti za ekologickou újmu o formu veřejnoprávní odpovědnosti.

Uložením povinnosti uvedení do původního stavu či náhradního opatření není dotčena povinnost náhrady škody ani možnost postihu za protiprávní jednání (přestupek, správní delikt, trestný čin).

Delikt ní odpovědnost v oblasti ochrany přírody a krajiny z hlediska úpravy správního práva

1. Přestupky

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny upravuje v rámci delikt ní odpovědnosti fyzických osob v § 87 přestupky na úseku ochrany přírody a krajiny. V tomto ustanovení jsou zakotveny skutkové podstaty přestupků na úseku ochrany přírody a krajiny, které zákon dělí do tří nepojmenovaných skupin. Podle odst. 1 se uloží pokuta až do výše 5000,-Kč, podle odst. 2 až do 10.000,-Kč a podle odst. 3 až do 50.000,-Kč. Podle § 87 odst. 4 zákona o ochraně přírody a krajiny lze za přestupky v ochraně zvláště chráněných rostlin a živočichů uložit pokutu až dvojnásobnou, pokud byly spáchány ve zvláště chráněných územích. Nejvyšší pokutu lze tedy za přestupek podle zákona o ochraně přírody a krajiny uložit ve výši 100.000 Kč.

Podle způsobu jednání lze dělit jednotlivé skutkové podstaty na:

- I. aktivní jednání - porušující či ohrožující předmět ochrany;
- II. nesplnění povinnosti - uložené tímto zákonem.

Podle předmětu lze rozdělit na ochranu I. zvláště chráněného území, II. památného stromu, III. zvláště chráněných druhů rostlin, IV. zvláště chráněných druhů živočichů, V. dřevin rostoucích mimo les, VI. paleontologických nálezů, VII. významného krajinného prvku, VIII. jeskyně, IX. pozemků připravovaných k vyhlášení zvláštní ochrany, X. zvláště chráněných nerostů, XI. přechodně chráněných ploch a XII. druhu, jehož obchod je omezen nebo zakázán podle mezinárodních úmluv.

Mnohé ze skutkových podstat se v § 87 odst. 1 - 4 vzájemně doplňují, např. v odst. 1 písm. b/ je protiprávním jednáním nedovolený zásah do přirozeného vývoje zvláště chráněných druhů rostlin, v odst. 2 písm. b/ je to zničení nebo způsobení úhynu zvláště chráněné rostliny zařazené do kategorie přímo ohrožených, v odst. 3 písm. c/ je to zničení nebo způsobení úhynu zvláště chráněné rostliny kriticky nebo silně ohroženého druhu a v odst. 4 je poskytnuta ochrana všem zvláště chráněným rostlinám, proti jakémukoli útoku, pokud byl spáchán ve zvláště chráněném území.

Při ukládání sankcí je v zákoně výrazná odlišnost od většiny ostatních zákonů v oblasti ochrany životního prostředí (s výjimkou zákona č. 16/1997 Sb.) a i od úpravy ochrany o přestupcích, neboť na rozdíl od nich zákon o ochraně přírody a krajiny (a i zákon č. 16/1997 Sb.) zakotvuje obligatorní uložení pokuty.

Přestupky podle zákona č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů, jsou upraveny v § 25. Pokutu lze uložit za některou ze skutkových podstat dle odst. 1 do výše 100.000,-Kč, podle odst. 2 lze pokutu za opakovaný přestupek spáchaný ve lhůtě do dvou let od uložení pokuty za stejný přestupek uložit až do výše dvojnásobné, t.j. 200.000,-Kč. Druhy, jejichž obchod je omezen nebo vyloučen podle Washingtonské úmluvy o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a rostlin, jsou předmětem ochrany podle ustanovení § 25 zákona. Předmětem regulace jsou druhy živočichů a rostlin, které jsou z různých důvodů ohroženy. Právní úprava se týká živočichů živých i mrtvých, včetně jejich rozpoznatelných částí a výrobků z nich. Ochrana poskytována Úmluvou i zákonem spočívá v omezení mezinárodního obchodu s těmito druhy prostřednictvím povolení a potvrzení, potřebných pro vývoz, reexport, dovoz či introdukci z moře.

Ochrany přírody a krajiny se z hlediska deliktů odpovědnosti dotýkají, jak bylo již výše řečeno, i jiné zákony, nejen zákony z oblasti životního prostředí. Například zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, ve znění zákona č. 83/1998 Sb., zavádí v § 107 zvýšení horní hranice výše pokut o polovinu, týká-li se protiprávního jednání stavby v I. zóně národního parku či chráněné krajinné oblasti nebo na území národní přírodní rezervace či národní přírodní památky.

2. Správní delikty právnických osob a fyzických osob při výkonu podnikatelské činnosti v oblasti ochrany přírody a krajiny

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, upravuje v § 88 správní delikty právnických osob a fyzických osob při výkonu podnikatelské činnosti. Jednotlivé skutkové podstaty jsou podobné jako u přestupků.

Zatímco odpovědnost za přestupky je odpovědností subjektivní (za zavinění), správní delikty jsou konstruovány na principu odpovědnosti objektivní (za výsledek). Tato deliktů odpovědnost je typem odpovědnosti absolutní, tzn. že zákon nepřipouští možnost liberace tím, že by stanovil přesně vymezené podmínky, za nichž se lze odpovědnosti zprostit. Též moderační důvody ke zmírnění odpovědnosti jsou v zákoně dosti omezené.

Sankce se ukládá samostatným správním rozhodnutím. Výše trestu, kterým je zde vždy pokuta, je ovlivňována celou řadou faktorů, jejichž posouzení je na volné úvaze rozhodujícího správního orgánu. Podle zákona o ochraně přírody a krajiny se při stanovení výše pokuty přihlíží k závažnosti protiprávního jednání a k rozsahu hrozící nebo způsobené újmy ochraně přírody a krajiny. Dalším hlediskem by mělo být uvážení, jak se pachatel ještě před uložením sankce sám z vlastní vůle dobrovolně zasadil o nápravu újmy, kterou svým jednáním způsobil. Je však třeba tyto případy striktně odlišovat od případů, kdy pachatel bude stopy svého protiprávního jednání zahlazovat, a takovouto činnost bude vydávat za nápravu. Pokutu lze uložit až do výše 1 milionu Kč.

Důležitou změnou, kterou přinesla novela zákona č. 114/1992 Sb. v zákoně č. 16/1997 Sb., je jednotná objektivní preklusivní tříletá lhůta pro platné uložení pokuty. Dosud byly lhůty dvě - tříletá objektivní a jednoroková subjektivní a pro platné uložení pokuty musely být splněny vždy obě současně.

V případě ukládání pokut za správní delikty podle § 88 zákona o ochraně přírody a krajiny je třeba upozornit na absenci možnosti uložit pokutu až do výše dvojnásobku, pokud se pachatel dopustil svého protiprávního jednání ve zvláště chráněných územích (analogicky ustanovení § 87 odst. 4 zákona).

Správní delikty fyzických osob při výkonu podnikatelské činnosti a právnických osob upravuje i zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů

a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů, v § 26. Pokutu lze uložit až do výše 1 milionu Kč, při opakovaném jednání až dvojnásobek. I zde platí tříletá objektivní preklusivní lhůta pro uložení pokuty.

Deliktů odpovědnost v ochraně přírody a krajiny z hlediska trestněprávní úpravy

Český trestní zákon nemá speciální úpravu trestného činu ve vztahu k ochraně přírody a krajiny. V praxi se využívají skutkové podstaty trestných činů na úseku ochrany životního prostředí. Podle míry komplexnosti právní úpravy ve vztahu k ochraně životního prostředí se dělí trestné činy na úseku ochrany životního prostředí na:

1. speciálně koncipované, a to **A.** základní - ohrožení životního prostředí (§ 181a - úmyslné, resp. 181b - nedbalostní) a **B.** související /složkové/ - týrání zvířat (§ 203), pytláctví (§ 178a), šíření nakažlivé choroby u rostlin, resp. zvířat (§ 191, 192), nedovolená výroba a držení radioaktivního materiálu a jiné vysoce nebezpečné látky (§ 186);
2. obecně koncipované - jedná se o takové trestné činy, objektem jejichž ochrany není životní prostředí nebo jeho jednotlivé složky, ale úplně jiné společenské hodnoty a zájmy, např. zdraví, majetek, veřejný pořádek atd. V rámci takto koncipovaných skutkových podstat může být ale poskytnuta ochrana i jednotlivým složkám životního prostředí a jejich prvkům. Budou to zejména trestné činy obecného ohrožení, poškozování cizí věci, zneužívání vlastnictví, poškozování a ohrožování obecně prospěšného zařízení či zneužívání pravomoci veřejného činitele.

Nejbližší v případě protiprávního jednání proti přírodě lze využít skutkovou podstatu trestného činu ohrožení životního prostředí, kterou upravuje trestní zákon v § 181a a § 181b. Trestného činu podle § 181a odst. 1 se dopustí ten, kdo úmyslně vydá životní prostředí v nebezpečí závažného poškození tím, že poruší předpisy o ochraně životního prostředí (např. zákon o ochraně přírody a krajiny) nebo hospodaření s přírodními zdroji. V odstavcích 2 a 3 jsou pak uvedeny kvalifikované skutkové podstaty, tedy takové, které jsou tvořeny znaky základní skutkové podstaty a dalšími znaky, které vyjadřují vyšší stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Konkrétně se v odstavci 2 vyžaduje způsobení značné újmy na životním prostředí a v odst. 3 se vyžaduje způsobení újmy velkého rozsahu. V případě § 181b odst. 1 je skutková podstata ohrožení životního prostředí v zásadě totožná, ale postačí zde pro její naplnění forma zavinění jen z nedbalosti. Kvalifikované skutkové podstaty jsou vyjádřeny v odst. 2 a 3, vyšší typová společenská nebezpečnost zde spočívá v ohrožení životního prostředí porušením důležité povinnosti vyplývající z pachtatelské zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce nebo z povinnosti uložené pachateli podle zákona, nebo způsobení značné újmy a nebo způsobení újmy velkého rozsahu na životním prostředí.

Je nutné konstatovat, že výše uvedená ustanovení trestního zákona, která směřují k ochraně životního prostředí, jsou v praxi nefunkční a jejich praktická aplikovatelnost v ochraně životního prostředí a zejména přírody a krajiny (jak z hlediska územního, tak druhového) je z důvodu jejich příliš širokého, nekonkrétního a blanketového vymezení obsahu (nejasnost vymezení pojmů závažné poškození životního prostředí, újma atd.) minimální.

V souvislosti se zákonem č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatření k ochraně těchto druhů, a v souvislosti s novelizací příslušných ustanovení zákona o ochraně přírody a krajiny týkajících se zvířat a rostlin zvláště chráněného druhu a zvířat a rostlin chráněných podle mezinárodní úmluvy, je nutné vytvořit

„trestněprávní koncovku“ této ochrany tak, aby její uplatňování v praxi bylo dostatečně účinné. V trestním zákoně by měla být vytvořena speciální skutková podstata trestného činu nedovoleného obchodu se zvláště chráněnými druhy živočichů a rostlin. Nedostatek existence tohoto právního institutu oslabuje praktickou účinnost zákona č. 16/1997 Sb. V praxi se policie pokouší uplatňovat při nedovoleném obchodu s exempláři zvláště chráněných druhů živočichů a rostlin ustanovení trestného činu porušování předpisů při obchodním styku při oběhu zboží s cizinou podle § 124 trestního zákona.

Jako potřebné se mi jeví i vytvoření nové skutkové podstaty trestného činu ohrožení zvláště chráněných druhů živočichů a rostlin a ohrožení či

poškození zvláště chráněného území. Touto úpravou by se zvýšila zejména preventivní funkce sankce a rovněž by se zjednodušilo posuzování orgánů činných v trestním řízení v případech posuzování konkrétního protiprávního jednání. V současné době se trestněprávní ochrana zvláště chráněných území i zvláště chráněných druhů živočichů a rostlin dá realizovat podle § 181a a § 181b trestního zákona, ale řízení bývá komplikované především ve fázi vyšetřování. Zejména otázka ochrany přírody ve zvláště chráněných územích by měla být pro stát prioritní, neboť se jedná o nejcennější a nejzachovalejší části životního prostředí a proto musí být zajištěno jejich maximální zachování pro budoucí generace.

Wetlands International na prahu 3. tisíciletí

Josef Chytil

Ve dnech 29. listopadu - 2. prosince 2001 proběhlo v holandském Wageningenu již třetí generální setkání členů Wetlands International (WI). Proběhlo v podstatně jiném duchu než předchozí dvě, také v podstatně prostších podmínkách (nad prvním, ustavujícím zasedáním v malajském Selangoru např. převzal záštitu samotný malajský premiér). Zároveň lze říci, že bylo průlomové, a zásadním způsobem zasáhne i do budoucí práce této největší mezinárodní nevládní organizace zabývající se z mnoha pohledů mokřady na celém světě. Zúčastnilo se ho 165 delegátů z 50 zemí celého světa, bylo prezentováno okolo 150 přednášek a posterů.

Wetlands International (dále WI) vzniklo v roce 1995 ze tří nezávislých organizací, zabývajících se mokřady v různých částech světa (International Wetland and Waterfowl Research Bureau - IWRB, tehdy se sídlem v anglickém Slimbridge, the Asian Wetland Bureau - AWB, a Wetlands for Americas - WA). Jako řídicí struktura byly vytvořeny tři nezávislé regionální úřady a Mezinárodní koordinační jednotka. Politicky to znamenalo jakési potvrzení původních jednotek, ze kterých WI vznikla, z hlediska organizačního ale tato struktura působila potíže a nebyla dostatečně efektivní. Hlavním orgánem WI je valná hromada členů, která se koná (stejně jako dříve u IWRB) každé tři roky. Zdaleka největší součástí členské základny představují tzv. národní delegáti. U těch je pokud možno vždy dodržován princip dvou delegátů za každý členský stát, a to jednoho představitele státní ochrany přírody, a jednoho reprezentanta nevládní organizace, zaměřené na ochranu mokřadů a vodních ptáků. Od ustanovení WI jsou těmito delegáty autor článku za ochranu přírody a dr. Petr Musil za Českou společnost ornitologickou. Dalšími členy jsou vedoucí specializovaných skupin (viz dále), reprezentanti z některých mezinárodních organizací: BirdLife International, WWF, IUCN, UNEP, FAO, a také sekretariát Ramsarské úmluvy. Hlavními aktivitami WI jsou od počátku inventarizace, monitoring a hodnocení mokřadů na národní i mezinárodní úrovni. *(Malé odbočení: ve Wageningen byl i poster hodnotící inventarizaci mokřadů ve všech státech Evropy. Česká republika byla v nejlepší skupině sedmi evropských států, společně s Estonskem, Litvou, Řeckem, Slovenskem, Španělskem a Švédskem).* Další aktivity představují např. organizace tréninkových kurzů a rozsáhlá publikační činnost. Něko-

lik titulů z poslední doby je uvedeno v seznamu literatury. Již od doby existence IWRB sloužila tato organizace jako servisní pro Ramsarskou úmluvu, právě z pohledu inventarizace mokřadů na celém světě (se zaměřením především na mezinárodně významné), včetně vedení jejich databáze (JANDA 1993).

Že se dosavadní systém řízení WI přežil, bylo patrné z mnoha reakcí delegátů i z materiálů obdržených před setkáním k diskusi. Na vlastním zahájení zazněla např. kritická slova z úst generálního tajemníka Ramsarské úmluvy Delmara Blasco, směřující k nefunkčnímu modelu WI, zároveň ale vyzdvihující nutnost co nejbližší spolupráce. Kritika současného fungování WI ostatně zazněla i z úst představitele IUCN; týkala se obsahu některých tréninkových kurzů pořádaných WI. Naopak velmi kladně vyzněl projev představitele Bonnské úmluvy (Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů), který vyjádřil přesvědčení o nemožnosti fungování a vlastně ani vzniku této úmluvy bez existence WI. Totéž se ostatně týká i dohody o ochraně africko-eurasijských stěhovavých vodních ptáků. Osobně mě potěšil (a překvapil) obsah úvodního proslovu šarmantního Petera Bridgewatera, ředitele divize ekologických věd UNESCO. Zabýval se stručně základními charakteristikami ekosystémů (málokdo si uvědomuje v plné šíři, že změna v čase a prostoru je jejich zásadním atributem), a v souvislosti s ekosystémy zmínil mj. i podle jeho názoru tři nejzákladnější události v dějinách jejich poznávání: uveřejnění Linneova systému druhů, Tansleyho koncept ekosystému a - Mendelovy zákony dědičnosti.

Zasedání ve Wageningen bylo zaměřené především na reorganizaci, strategii a provozní otázky WI. Původní model regionálních úřadů byl nahrazen jedinou legální jednotkou, Radou ředitelů. Ta bude zhruba 25-členná, a bude nejdůležitějším orgánem WI mimo generální setkání všech členů WI (zde zůstává nadále tříletá periodika). Zůstávají zachovány regionální úřady (celkem 19 v 16 zemích světa, mj. Malajsie, Austrálie, Thajsko, Indonésie, Japonsko, Čína, Argentina, Mexiko, Senegal, z Evropy Rusko a Ukrajina), které budou přímo řízeny radou ředitelů.

V průběhu zasedání bylo skutečně šest pracovních setkání na témata: moudré užívání; zásady politiky; biodiverzita, monitoring a hodnocení; mokřady a výchova;

partnerství; WI a mezinárodní úmluvy. Setkání odsouhlasilo návrh strategie pro období 2002-2005 a některé úpravy stanov. Návrh bude ještě dále připomínkován a následně přijat na prvním setkání Rady ředitelů v dubnu 2002. Do strategie musí být zapracovány ještě výsledky zmíněných pracovních setkání uskutečněných v průběhu konference, detailnější pracovní plán bude připraven pro čtyři témata: ochrana biodiverzity mokřadů, inventarizace mokřadních zdrojů, spojení aktivit s různými dalšími mezinárodními iniciativami, a upevnění postavení WI. Naprosto nezbytné bude pronikavé zlepšení placení členských příspěvků: z 58 členských států je 20! neplatičů. ČR mezi ně naštěstí nepatří...

Nadále bude zachován osvědčený systém výzkumných skupin specialistů, jedné z nejstarších struktur WI (pracovaly již dávno i v rámci IWRB). Síť těchto Specialist Groups, z velké části dobrovolných zájemců, je součástí „odborné páteře“ WI. Práce v nich se účastní stovky odborníků ze všech oblastí výzkumu mokřadů; vzhledem k počátkům WI převažují skupiny zaměřené na problematiku různých skupin vodních ptáků. Zástupci některých těchto skupin jsou také členy Rady ředitelů. V současné době je skupin 21, mimo šestnácti zaměřených na různé taxonomické skupiny vodních a mokřadních ptáků (kormoráni, potáplice, husy, potápky, chřástali, pelikáni, bahňáci a další), existují i skupiny zabývající se otázkami inventarizace a monitoringu mokřadů, jejich ekonomickým významem, obnovou, vodními zdroji, výchovou atd. Jedna z nově ustanovených skupin je panel pro vodní ptáky, prozatím vedený D. Stroudem (UK). Jsou připraveny návrhy způsobu práce skupiny - mj. je pochopitelně očekávána úzká spolupráce s BirdLife International, zcela určitě např. v případě i u nás známého mezinárodního sčítání vodních ptáků.

Vzhledem k výše řečenému nepřekvapuje, že i diskuse byla na mezinárodní konferenci nebývale otevřená - a to je dobře. Jednalo se mj. o tom, kam „mizí“ členské příspěvky (vyjádření delegátky z Litvy o jejich „pojídání“ pracovníky sekretariátu WI), o zaměření tréninkových kurzů (kdo má být cílovými osobami?), a obecně o prioritách práce WI. Jsem rád, že jsem byl účastníkem takto otevřené diskuse - ve srovnání s často sterilním průběhem diskusí na jiných takových setkání šlo určitě o osvěžení, a určitě také o posunutí směřování WI do budoucna. Jedna zásadní změna už nastala - novým prezidentem WI byl zvolen Max Finlayson z Austrálie, i u nás řadě lidí dobře známý aktivista v ochraně mokřadů, především jejich moudrého užívání.

Více informací o WI je možné získat u autora článku, u druhého národního delegáta P. Musila, resp. na adrese www.wetlands.org.

Mezinárodní sčítání vodních ptáků (International Waterbird Census - IWC).

Dlouhodobá, rozsáhlá mezinárodní akce probíhající v Evropě - tehdy pod hlavičkou IWRB - od roku 1967, zaměřená na monitoring populací vodních a mokřadních ptáků. Probíhá standardní metodou každoročního sčítání v polovině ledna (severní polokoule), resp. července (jižní polokoule), kdy jsou tyto ptáci soustředěni na zimovištích, a navíc vykazují jen minimální pohyb mezi lokalitami. Sčítání se každoročně účastní 10 000-15 000 sčítatelů ve více než 100 zemích světa. Ti své výsledky poskytují WI prostřednictvím národních koordinátorů - u nás RNDr. J. Pellantová z územního odboru MŽP Brno (výsledky z ČR viz např. PELLANTOVÁ 1998). IWC představuje nejdříve probíhající a jeden z nejlépe organizovaných monitorovacích programů změn biodiverzity na světě. Sčítání je nyní organizováno ve čtyřech částech světa (západní Palearkt a jihozápadní Asie, Afrika, Asie, Jižní Amerika), přičemž tři poslední jmenované zahájily svá sčítání na začátku 90. let.

Populace vodních ptáků světa (Waterbird Population Estimates No. 3).

Ambiciózní publikace plánovaná na druhou polovinu roku 2002. V případě jakéhokoliv plánování zachrany druhu je jedním z nutných předpokladů úspěchu znalost velikosti jeho populace a jejího trendu. Na základě dosavadních výzkumů na poli monitoringu vodních ptáků bude na 8. konferenci zemí Ramsarské úmluvy v listopadu 2002 slavnostně představena výše zmíněná publikace, jejíž využití určitě nebude zdaleka omezeno jen na tuto úmluvu. Jedním z přímých kritérií pro výběr mezinárodně významných mokřadů je výskyt alespoň 1 % populace vodních ptáků na uvažovaném mokřadu - a nejnovější údaje budou uvedeny v této publikaci. Již dříve vydané (SCOTT, ROSE 1996, DELANY 1999) údaje o početnosti vodních ptáků jsou jedním z důležitých podkladů pro práci AEWA. Údaje se budou týkat celkem 1 924 populací všech 840 vodních a mokřadních druhů ptáků světa.

Řeka Gambie představuje ve vnitrozemí Senegalu nejvýznamnější řeku s vysokou biodiverzitou - národní park Niokolo-Koba
Foto Josef Chytil

LITERATURA

BEINTEMA N.H. & van VESSEM J. 1999: Strategies for conserving migratory waterbirds - Proceedings of Workshop 2 of the 2nd International Conference on Wetlands and Development held in Dakar, Senegal, 8.-14. November 1998. Wetlands International Publication No. 55, Wageningen, Netherlands, 71 pp. - BEINTEMA N.H. 2001: Lead poisoning in waterbirds. International update report 2000. Wetlands International, Wageningen, Netherlands, 75 pp. - BOTCH M.S. (ed.) 1999: Wetlands in Russia, Vol. 2: Important peatlands. Wetlands International Global Series No. 2, 91 pp. - DELANY S. (ed.) 1999: Results from the International Waterbird Census in the Western Palearctic and Southwest Asia, 1995 and 1996. Wetlands International Publication No. 54, Wageningen, Netherlands, 178 pp. - FOKIN S., KUZYAKIN V., KALCHREUTER H. & KIRBY J.S. 2000: The Garganay in the former USSR. A compilation of life-history information. Wetlands International Global Series No. 7, 50 pp. - JANDA J. 1993: Mezinárodní byro pro výzkum vodních ptáků a mokřadů (IWRB). Zprávy České spol. ornitol. 37: 33-34. - KRIVENKO V.G. (ed.) 1999: Wetlands in Russia, Vol. 1: Wetlands of International Importance. Wetlands International - AEME Publ. 52, 194 pp. - KRIVENKO V.G. (ed.) 2000: Wetlands in Russia, Vol. 3: Wetlands on the Ramsar shadow list. Wetlands International Global Series No. 6, 409 pp. - PELLANTOVÁ J.: 1998: Mezinárodní sčítání vodních ptáků na území České republiky v sezóně 1996/1997. Zprávy České spol. ornitologické 46: 2-6. - SCOTT D.A., ROSE P.M. 1996: Atlas of Anatidae populations in Africa and Western Eurasia. Wetlands International No. 41, Wageningen, Netherlands, 336 pp.

Program péče o krajinu v roce 2001 - Správa CHKO Kokořínsko

Péče o přírodní prostředí na území chráněné krajinné oblasti Kokořínsko je zajišťována především prostřednictvím Programu péče o krajinu MŽP. V roce 2001 činila využitá finanční částka 2 765 000 Kč. Z toho bylo 565 000 Kč čerpáno na dotace žadatelům prostřednictvím dotačních titulů A-C, ostatní (tedy 2 200 000 Kč) prostřednictvím dotačního titulu D (péče o zvláště chráněná území a zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů). Struktura čerpání financí je poměrně široká. Z dotačních titulů A-C bylo podpořeno sečení a mulčování luk, tvorba protierozních opatření, ošetření a výsadba dřevin a vytvoření tůň. Z dotačního titulu D byly prostředky využity např. na sečení mokřadních i xerothermních luk, odbahnění tůň a nebeských rybníčků, redukci nežádoucích dřevin, podporu populací hospodářsky nevýznamných dřevin (třešeň ptačí, jabloň lesní, hrušeň polníčka, jeřáb břek), budování informačního systému pro návštěvníky CHKO, opravu turistických cest (včetně rekonstrukce schodiště ke Mšenskému Pokličkám), podporu populací chráněných živočichů (instalace budek, ochrana a podpora mravenišť), na podporu vytváření vhodné sítě cyklotras či budování malé naučné stezky. Velká část prostředků byla věnována na podporu listnatých dřevin a zejména jedle bělokoré v lesích.

Kosení mokřadních luk v přírodní památce Prameny Pšovky

Přírodní památka Prameny Pšovky (8,77 ha) zahrnuje mimo jiné i plochy mokřadních ostřicových luk využívaných v minulosti ručním kosením (využití na krmivo pro koně). Na těchto loukách se vyskytují i populace prstnatce májového (*Dactylorhiza majalis*). Po ústupu tradičního hospodaření dochází k degradaci luk rozšiřováním rákosin a mokřadních olšin. Na ostřicové louky je vázán i výskyt vzácných měkkýšů a pavouků, z toho důvodu zde začala správa CHKO praktikovat střídavé kosení vybraných částí - na loukách jsou ponechány vymezené nepokosené plochy (cca 50 %).

V roce 2001 byla v souladu se schváleným plánem péče kosena celková plocha 0,65 ha na třech samostatných lokalitách. Ruční kosení podmáčených luk bylo provedeno v průběhu srpna, plocha 10 arů byla kosena dvakrát (červen, konec srpna) z důvodu potlačení rákosu. Částka 13 700 Kč byla čerpána z dotačního titulu D.4a.

Redukce křovin a kosení v přírodní památce Mrzínov

Přírodní památka Mrzínov (0,87 ha) je lokalitou stepního charakteru s výskytem hořce křížatého (*Gentiana*

Přírodní památka Prameny Pšovky („U studánky“) - vitální populace prstnatce májového na kosené ploše

Foto L. Pořízek

Přírodní památka Mrzínov - jedno z míst, kde byly plošně odstraněny křoviny

Foto L. Pořízek

Pohled na dvě tůňky z celkových 25; vybagrovaná zemina byla rozprostřena poblíž vytvořených tůňek
Foto L. Beran

Vysazené jedle vykazují během třetí vegetace po výsadbě terminální přírůst 40 cm
Foto L. Pořízek

cruciata), lnu žlutého (*Linum flavum*), zvonku boloňského (*Campanula boloniensis*) a zárazy vyšší (*Orobancha elatior*). Značná část přírodní památky byla porostlá místy i hustým porostem křovin (zejm. svída krvavá). Plochy žádoucího charakteru tak byly omezeny na nejméně zarostlá místa.

V předjarních měsících byla provedena cílová redukce

náletu dřevin na ploše 0,6 ha. Pod pojmem cílová redukce je míněna pomístní maloplošná likvidace křovin a dále výrazné proředění dalších partií keřových porostů. V pozdním létě pak bylo provedeno přesekání porostu na ploše 0,2 ha za účelem odstranění travní biomasy a likvidace výmladků křovin. Z dotačních titulů D.4a a D.4c bylo využito 23 820 Kč.

Výsadba jedle se musí chránit proti okusu zvěří např. oplocenkou (Plané doly)

Foto L. Pořízek

Výsadba a ochrana jedle bělokoré

Na Kokořínsku se jedle bělokorá (*Abies alba*) stala vzácnou dřevinou. Správa CHKO eviduje pouze tři porosty s věkem nad 80 let s několika desítkami dospělých stromů. Ostatní dospělé jedle jsou jednotlivě roztroušeny v lesích celé CHKO. V posledních letech dochází i k jejich přirozenému zmlazení, které je však pod silným tlakem okusu spárkaté zvěře (na Kokořínsku zejména muflon). V několika posledních letech se správa CHKO začala intenzivně věnovat podpoře jedlí. Je prováděna výsadba a ochrana na příhodných stanovištích (na pasekách i podsadbou), ochrana výsadeb proti zvěři oplocenkami i individuální ochranou sazenic, podpora zmlazení jedle přípravou půdy a zaplacením, zaškolování a zapěstování semenáčků z přirozeného zmlazení. V roce 2001 tak bylo čerpáno z dotačního titulu D.6d na výsadbu a ochranu jedle 422 545 Kč a z dotačního titulu D.6c na vyzdvíhnutí semenáčků a jejich zaškolování 7 000 Kč.

Vytvoření soustavy 25 tůňek

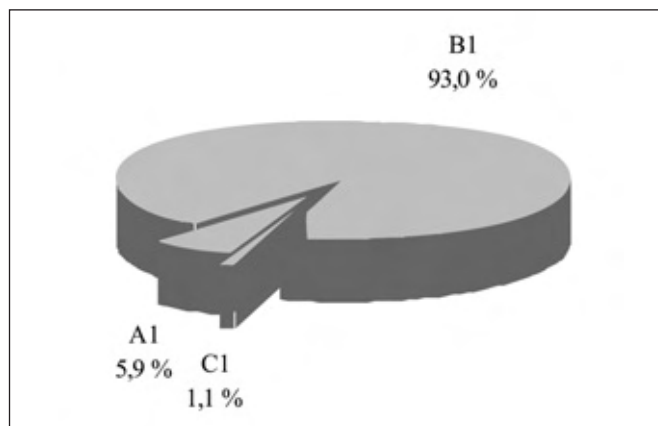
Mokřad u osady Nedamov je ve státním vlastnictví a v nájmu AOPK ČR. V minulosti zde došlo ke snaze o jeho odvodnění, jak napovídá odvodňovací příkop procházející podélně mezi mokřadem a přilehlým lesem. Provedeným opatřením bylo upraveno koryto odvodňovacího příkopu, na kterém byla vytvořena soustava 25 drobných tůňek. Jílovitá zemina byla využita k vytvoření drobných hrázek k zadržení vody v tůňkách a zároveň v celém mokřadu. Náklady ve výši 99 000 Kč byly pokryty z dotačního titulu D.2e.

Ladislav Pořízek
Správa CHKO Kokořínsko

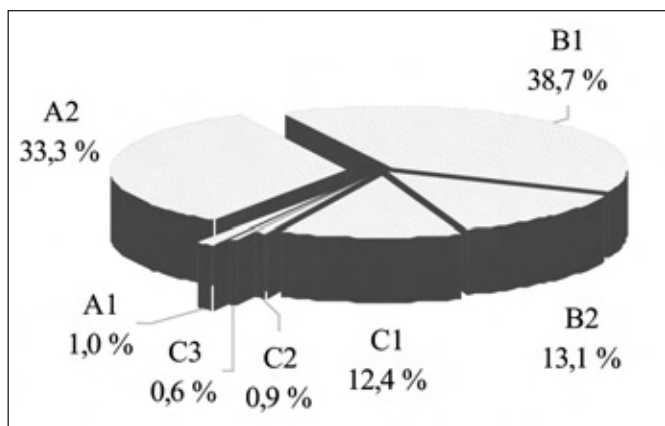
Program péče o krajinu v roce 2001

Program péče o krajinu byl zahájen v roce 1996 v návaznosti na schválený zákon o státním rozpočtu. Počínaje tímto rokem jsou finanční prostředky na realizaci opatření v rámci předmětů podpory Programu péče o krajinu (PPK) každoročně vyčleňovány ze státního rozpočtu (respektive rozpočtu MŽP). PPK je tedy finančně vázán na příslušný kalendářní rok. Jednotlivá opatření doplňují Program revitalizace říčních systémů existující od roku 1992, Program drobných vodohospodářských ekologických akcí existující od roku 1998 a programy vypisované Státním fondem životního prostředí. PPK je partnerským programem za Ministerstvo životního prostředí k dotační politice Ministerstva zemědělství a protierozní ochrany zemědělské půdy.

Předmětem podpory jsou opatření, vedoucí k ochraně a obnově základních funkcí krajiny, prováděná vlastníky či nájemci pozemků (případně pověřenými osobami) nad rámec jejich povinností stanovených zákonem. Opatření, pro něž se žádá o dotaci z PPK, nesmí sloužit k podnikatelským záměrům. Finanční prostředky také nelze přiznat na realizaci opatření, která jsou zákonnou

Graf 1: Poměr počtu akcí jednotlivých dotačních titulů na území Krkonošského národního parku

Graf 2: Poměr počtu jednotlivých dotačních titulů ve volné krajině v roce 2001

nebo smluvní povinností vlastníků a nájemců pozemků či správců vodních toků (např. běžná údržba či péče o pozemky a vegetaci podél vodních toků). Rovněž nelze financovat opatření, jejichž cílem je v první řadě vytváření podmínek pro hospodářské využití, nebo opatření jejichž ekologický či přírodně-krajinářský efekt nebude přiměřený vynaloženým nákladům.

Organizačním zabezpečením programu jsou pověřeny správy jednotlivých národních parků na území národních parků, Správa chráněných krajinných oblastí ČR na území jednotlivých chráněných krajinných oblastí a Agentura ochrany přírody a krajiny ČR na ostatním území ČR (tzv. ve volné krajině).

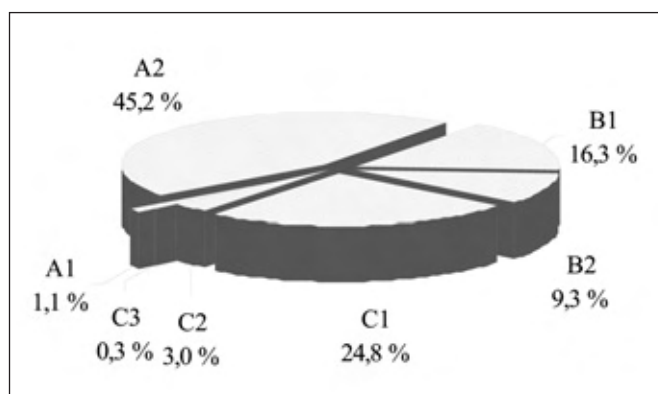
Každoročně jsou schvalovány a vydávány Směrnice a Metodický pokyn Ministerstva životního prostředí pro poskytování finančních prostředků v rámci PPK pro daný rok. V těchto dokumentech jsou shrnuta pravidla pro předkládání žádostí o dotaci, podmínky podmiňující přidělení dotace, mechanismy schvalování a proplácení žádostí. Ve směrnici jsou také uvedeny předměty podpory, tedy opatření, na která je možné daný rok žádat

finanční příspěvek z PPK. Směrnice i metodický pokyn lze získat na Ministerstvu životního prostředí na pracovištích odborných organizací pověřených zabezpečováním PPK, na sběrných místech žádostí a na referátech životního prostředí Okresních úřadů.

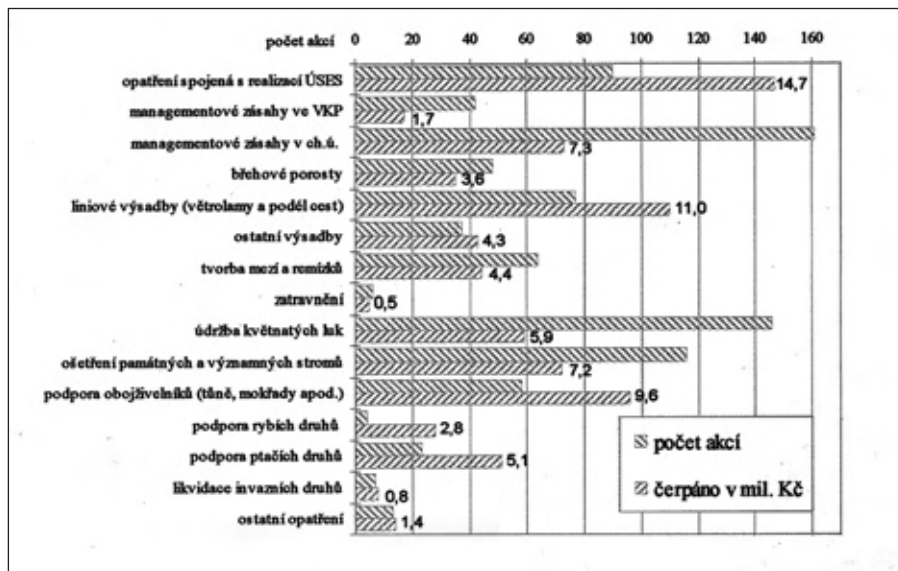
Realizace PPK v roce 2001

Podle schválené směrnice jsou opatření podporovaná PPK členěna na následující 4 okruhy (dotační tituly či předměty podpory):

- A:** Ochrana krajiny proti erozi (A1 – asanace a stabilizace plošné a rýhové eroze, A, A2 biologická protierozní opatření - např. výsadby dřevin, větrolamů, zakládání prvků ÚSES, trvalých travních porostů atd.);
- B:** Udržení kulturního stavu krajiny (odstraňování náletových dřevin, šetrné kosení, extenzivní pastva a ošetřování památných a jiných významných stromů);
- C:** Podpora druhové rozmanitosti (různá drobná opatření podporující ustupující populace původních rostlinných a živočišných druhů a jejich přirozených stanovišť, zprůchodnění překážek na vodních tocích a liniových stavbách pro volně žijící živočichy, podpora obnovy přírody blízkého hospodaření v lesích);

Graf 3: Poměr čerpání finančních prostředků na jednotlivé dotační tituly ve volné krajině v roce 2001

Graf 4: Poměr čerpání finančních prostředků (v mil. Kč) a počtu akcí různých typů opatření na území mimo CHKO a NP

D: Péče o zvláště chráněná území a zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů.

Pro CHKO a NP je stěžejní dotační titul D, který je určen především tzv. pro řízené zásahy ve zvláště chráněných územích národní kategorie, na území NP a CHKO a jejich ochranných pásem (tedy pro péči o ZCHÚ), která naplňují schválený plán péče o konkrétní chráněné území (např. geodetické zaměření hranic ZCHÚ, kosení květnatých luk a likvidace náletu, ale také podpora přírodě blízké druhové skladby lesa apod.). Nejpestřejší škála opatření je realizována ve volné krajině (mimo rozlohu velkoplošných chráněných území) prostřednictvím dotačních titulů A, B a C. Z tohoto důvodu se i následující shrnutí za rok 2001 týká nejvíce akcí, které byly realizovány ve volné krajině.

Pro ilustraci rozdílnosti využívaných opatření ve velkoplošném chráněném území a ve volné krajině poslouží graf 1 a 2, porovnávací zastoupení dotačních titulů na území Krkonošského národního parku a ve volné krajině. Graf 3 pak znázorňuje poměr čerpání finančních prostředků na jednotlivé dotační tituly, které byly ve volné krajině realizovány.

Pod každým dotačním titulem se skrývá řada různorodých opatření, jejichž podrobnější rozdělení je znázorněno na grafu 4. Řízené zásahy v ZCHÚ jsou zásahy v přírodních rezervacích a přírodních památkách. Stejně jako u řízených zásahů ve VKP a údržby květnatých luk se převážně jedná o kosení a likvidaci náletu. Všechna opatření zaměřená na výsadbu dřevin (tedy i opatření spojená s realizací ÚSES, břehové porosty a tvorby mezí a remízků) zahrnují nejen samotnou výsadbu, ale i následnou péči o výsadby provedené v minulých letech. Podpora rybích druhů obsahuje stavbu dvou rybích přechodů (na Blanici u Bavorova a na Ohři u Perštejna) a akci na podporu návratu lososa atlantského do Labe. Podpora ptačích druhů je zastoupena akcemi spojenými s vyvěšováním budek pro různé, ale určité druhy ptáků (např. sova pálená, výr velký), dále bylo instalováno několik podložek pro čápy a jako každý rok AOPK ČR organizovala vypouštění odchovaných mláďat sokola stěhova-

vého a raroha velkého. Významná rozsahem a celorepublikovou působností je akce s dlouhým názvem „Instalace doplňků na sloupy vysokého napětí zabráňující dosednutí a zranění ptáků elektrickým proudem“. Tato již tradiční akce je i nadále na další spolupráci s energetickými závody při řešení problému, který v nedávné době veřejnosti přiblížila výstava „Světlo pro Prahu“ instalovaná v Národním muzeu.

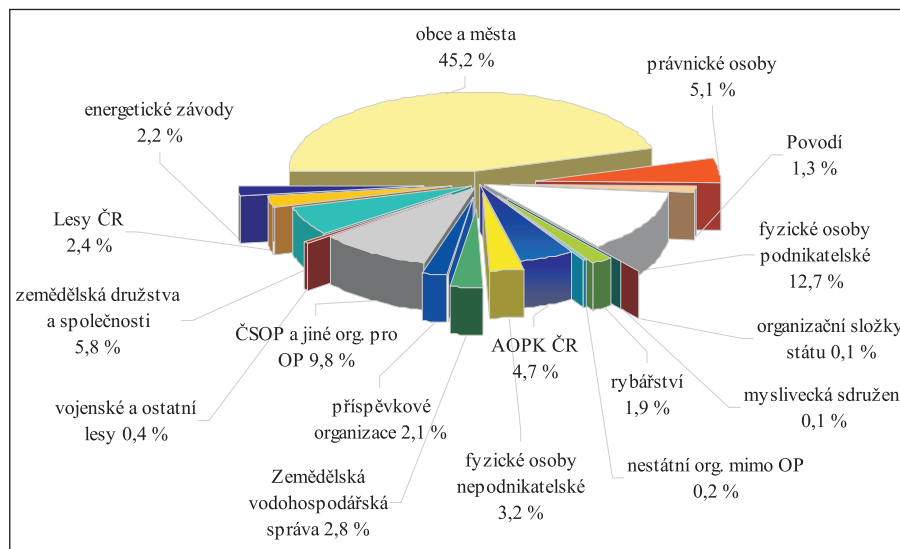
Graf 5 znázorňuje zastoupení různých skupin žadatelů při čerpání finančních prostředků z PPK. U grafu 5 je důležité si uvědomit, jaká opatření zhruba provádějí určití žadatelé. Například obce a města si nejčastěji podávají žádost na podporu realizace prvků ÚSES (akce finančně náročné, viz graf 2) a dále na ošetření památných a významných stromů (i stromořadí). Fyzické osoby nepodnikatelské sice čerpají pouze 3,2 % finančních prostředků, ale vzhledem ke skutečnosti, že se většinou jedná o majitele malého pozemku (květnaté louky), který zde provádí setrpné kosení, lze poměr finanční náročnosti a množství žádostí rovněž odvodit z předešlého grafu.

...a v roce 2002

Pro letošní rok je na Program péče o krajinu MŽP uvolněno pouze 40 % finančních prostředků roku 2001. V důsledku toho jsou ve směrnici na rok 2002 zúženy předměty podpory. Konkrétně není možné prostřednictvím Programu péče o krajinu podpořit opatření na zmírnění bariérového efektu liniových staveb a objektů na vodních tocích znemožňujících migraci volně žijících živočichů (tedy stavbu rybích přechodů na tocích a podchodů pod silnicemi pro obojživelníky a jiné živočichy). Snížením finančních prostředků budou dotčena i opatření, jimž bude podpora v letošním roce příznána.

Přes různé výhrady, které jsme k některým v minulosti realizovaným opatřením zaznamenali, lze konstatovat, že většina z nich je dobrým krokem na cestě ke kulturní krajině s bohatou druhovou rozmanitostí.

Hana Babincová,
AOPK ČR, ústředí Praha

Graf 5: Poměr čerpání finančních prostředků různých žadatelů na území mimo CHKO a NP

Lokality soustavy NATURA 2000 a tuzemské právo ochrany přírody

Podle více či méně oficiálních zpráv se na MŽP usilovně pracuje na převodu směrnic EU o soustavě NATURA 2000 do českého práva. Postupně vzniklo několik verzí novely zákona č. 114/1992 Sb. (dále též jen „zákon“), zatím poslední známá byla nedávno rozeslána do meziresortního připomínkového řízení.

Autoři tohoto příspěvku, držíce se svých ševcovských kopyt, chtějí přispět několika náměty do širší debaty uvnitř „ochrannářské obce“. Jmenovitě jde o některé odborné otázky - například jaký bude vztah stávajících zákonných kategorií chráněných území přírody a krajiny v ČR (Ad A) a o kolik početně nebo plošně stoupne územní ochrana po realizaci soustavy chráněných území NATURA 2000 (Ad B). To vše za situace, kdy terénní příprava (mapování biotopů, resp. přírodních stanovišť významných pro Evropské společenství) už intenzivně probíhá.

Ad A

Podle směrnice č. 92/43/EHS o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin musí být vyhlášovány zvláštní oblasti ochrany, známé také pod zkratkou svého anglického označení SAC. Je jisté, že přívlastek zvláštní (angl. special) není nutné spojovat doslovně s termínem „zvláště chráněná území“ podle zákona č. 114/92 Sb. Varujeme před pokusem vytvořit novou kategorii pro soustavu NATURA 2000; mohou pak vzniknout opravdové zmatky, protože již dnes je pro úředníky i pro veřejnost náročné vyznat se v kategorizaci stávajících zvláště chráněných území a forem obecné územní ochrany.

Někteří ochranáři vnímají jako „chráněná území“ (formy územní ochrany) jen kategorie zvláště chráněných území uvedené v části třetí zákona. Ovšem v zákoně jsou také další kategorie či formy obecné územní ochrany uvedené v části 2 „Obecná ochrana přírody a krajiny“. Z nich máme na mysli především přírodní park, přechodně chráněnou plochu, ale i významný krajinný prvek. I tam jsou ve veřejném zájmu omezovány do různé míry záměry a činnost vlastníků. Přitom není správné rozlišování na „lepší“ a „horší“ kategorie. Jde spíše o variabilitu ochranných režimů a využitelnost řízené péče podle stavu území a účelu ochrany.

Podle znění „Zásad pro kategorizaci chráněných území na základě managementu“ (druhé opravené vydání, IUCN 2000) se zdá, že pokud lokality soustavy NATURA 2000 nebudou odůvodněně součástí některé z kategorií zvláštní ochrany podle zákona č. 114/1992 Sb., stačí pro dosažení cílů ochrany v naprosté většině mezinárodní kategorie VI.: „*Řízené chráněné území pro přírodní zdroje, zřizované převážně pro trvale udržitelné využívání přírodních ekosystémů.*“ V pokynech IUCN pro výběr lokalit mezinárodní kategorie VI. se připouští lokality s pozmeněnými ekosystémy, nikoliv však rozsáhlé hospodářské monokultury.

Cíle řízené péče mezinárodní kategorie VI definovala IUCN (2000) takto:

- chránit a udržovat biologickou rozmanitost a další přírodní hodnoty území v dlouhodobém horizontu;
- podporovat prospěšné postupy obhospodařování, sloužící trvale udržitelné produkci;
- chránit základ přírodních zdrojů před tím, aby byl oddělován od ostatních účelů využívání krajiny, které by mohly být škodlivé pro biologickou rozmanitost území;
- přispívat k regionálnímu i celostátnímu rozvoji.

Ekvivalentní kategorií zákona č. 114/1992 Sb. mohou být podle našeho soudu registrované **významné krajinné prvky** (tedy územní kategorie obecné ochrany přírody), využívané tak, aby „*nebyla narušena jejich obnova a nedošlo k ohrožení jejich stabilizační funkce*“ (§ 4 odst. (2) zákona). Citované ustanovení platí jednak obecně pro lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera, údolní nivy (§ 3 odst. (b), jednak pro jiné části krajiny,

registrované podle § 6. U lesů s dochovanou přirozenou dřevinou skladbou to znamená závazek tuto skladbu hospodářskými zásahy **či řízenou péčí** uchovávat, podporovat, event. zdomakovat.

Stejnou funkci na území velkoplošných chráněných území (NP, CHKO) splňuje potenciálně kategorie **dochované prvky přírodního prostředí**, které „*nelze měnit v rozporu s blízkými podmínkami ochrany*“, stanovenými v plánech péče (na území NP §16 odst. písm. (o), na území CHKO § 26 odst. písm. (i)). Takový postup by byl v souladu s doporučením ES, aby lokality soustavy NATURA 2000 byly co možná chráněny v souladu s platnou národní legislativou. Hlavním kladem této cesty (kromě toho, že bychom se vyhnuli „dobové“ úpravě současných kategorií ZCHÚ) by pak z praktického hlediska bylo snazší projednávání vyhlášení území soustavy NATURA 2000 s vlastníky pozemků. Námí navrhovaný postup by na ně nepůsobil nadměrným tlakem nových kategorií a tak by se vyhnul možné kritice byrokratizace ochrany životního prostředí ze strany ES. V konečném důsledku je i méně pracný, což by v současné situaci, ilustrované „pouhým“ vyhlásováním nových ZCHÚ v ČR, bylo šetrnější k již tak přetíženému aparátu resortu MŽP a umožnilo nám lépe zaostřit na cíl.

Najít případný společný název pro kategorie s věcnou náplní „VKP na lesní půdě“ a dochovaných prvků přírodního prostředí ve VCHÚ by bylo záležitostí legislativců, připravujících novelu zákona č. 114/1992 Sb. vložení paragrafů o soustavě NATURA 2000.

Ad B

Je možné, že vyhlášení soustavy NATURA 2000 podle ducha i litery směrnic podstatně rozšíří rozsah chráněných území. Rozsáhlé plochy biotopů významných pro ES, zejména lesních, se totiž nacházejí často mimo zvláště chráněná území - jmenujme například údolní jasanovo-olšové luhy, podmačené a rašelinné smrčiny, květnaté bučiny, karpatské a panonské dubohabřiny, apod. Mimo ZCHÚ jsou jednak velké rozlohy těchto biotopů (určitě desítky tisíc hektarů), jednak podstatně podílily jejich celkového výskytu v ČR.

Naproti tomu, například v bioregionu Střední Pojezíří je podchyceno v souboru ZCHÚ (včetně návrhů) takřka 100 % přírodních stanovišť, která se zde nacházejí (podle orientační studie)!

Z praktických důvodů je obecně vhodné, aby se při vymezování soustavy NATURA 2000 v ČR maximálně využila stávající soustava území ochrany. Je nezbytné kriticky, ale důsledně využít stávající soustavu kategorií zvláště chráněných území a forem obecné ochrany přírody a krajiny dle zákona č. 114/92 Sb. s případným zřetelem i k jiným specifickým územím vhodným k ochraně přírody a krajiny: lesy zvláštního určení, ochranná pásma vod, popřípadě i chráněná území podle stavebního zákona. K tomu je nutno provést prověrky těchto území nejenom z hlediska reprezentativního zastoupení přírodních stanovišť, ale i z hlediska integrace území do krajiny, vývoje biocenóz, úspěšnosti hospodaření a řízené péče (managementu), negativních tlaků z okolí apod. Tímto způsobem, dokonce pro obdobné cíle, byly v minulosti provedeny celostátní prověrky ZCHÚ. V první vlně v letech 1962 až 1963, ve druhé po dvaceti letech 1982 až 1983. V tomto roce je to tedy další dvacetiletá perioda přímo vyžadující opět uskutečnit tyto celostátní prověrky - právě v souvislosti s optimálním využitím revidované soustavy ZCHÚ pro soustavu NATURA 2000.

Nevyužití tohoto dlouholetého odborného a administrativního potenciálu ochrany přírody by znamenalo plýtvání časem i finančními prostředky.

Michael Hošek, Igor Michal, Václav Petříček,
AOPK ČR, ústředí Praha

Odešel doc. RNDr. Vladimír Panoš, CSc.,

geograf, karsolog a plukovník v.v.

(2. 7. 1922 - 7. 1. 2002)

„Jediné slovo, co mě napadá, je smeknout“, těmito známými slovy Winstona Churchila se v pondělí 14. ledna 2002 v nabitě síni Olomouckého krematoria rozloučili jeskyňáři a geografové, i váleční veteráni se svým učitelem, kolegou a kamarádem, s veselým temperamentním chlapíkem, kterému patrně jeho věčná cigareta silného tabáku nedala dožít letošní osmdesátky. Ta slova tu nebyla jen vypůjčená. Za svůj život totiž stihl vykonat tolik, na co by jiným nestačilo životů několik.

Ke své životní zálibě, geografii, se sice dostal na renovované univerzitě v Cambridge jako student, ale i jako letec britské královské letky ve 2. světové válce. A tato strana fronty také poznamenala jeho další život. Ještě krátce po válce se mohl věnovat geografii a meteorologii v armádních službách, ale pak už to byl únik před persekucí. Po krátkém období, kdy vedl Správu zpřístupněných jeskyní Severomoravského a Moravského krasu, byl roku 1956 slovným profesorem Vításkem povolán k vědecké práci do Kabinetu pro geomorfologii ČSAV. Tak začala jeho rozsáhlá vědecká, ale i organizátorská, pedagogická a diplomatická práce.

Vedl například skupinu, která objevila rozsáhlé prostory Jeskyní Míru na Javoříčku a zasloužil se o odborné zhodnocení a zpřístupňování i dalších jeskyní. Jako vědecký pracovník v oborech krasové geomorfologie a geologie byl současně sekretářem Krasové komise ČSAV. V roce 1968 přešel na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, kde se věnoval navíc také hydrologii a tvorbě i ochraně přírodního prostředí.

Byl to Vladimír Panoš, kdo společně s mladým Františkem Skřivánkem stál roku 1965 u zrodu Mezinárodní speleologické unie, první a dosud největší organizace, sdružující vědce, odborníky karsologie i amatérské speleology celého světa. Muselo to být nadlidské úsilí, kdy v poměrech šedesátých a sedmdesátých let, téměř bez podpory státních orgánů, zajišťoval důstojnou pozici tehdy rozdrobeného československého jeskyňářstva na mezinárodní scéně a pomohl vstoupit do tohoto, ve skutečnosti apolitického (a tedy podezřelého), mezinárodního spolku také našim kolegům z ostatních „socialistických“ zemí.

Doslova senzací se stal 6. mezinárodní speleologický kongres, jehož pořádání Vladimír Panoš prosadil. (Ke schválení, s plnou garancí ministerstva školství, využil roku 1968; pořádání kongresu nám Mezinárodní speleologická unie odhlasovala v roce 1969.)

Za rekordní účasti tisíce jeskyňářů z celého světa pak tento kongres v roce 1973 zorganizoval v Olomouci, s exkurzemi a odbornými semináři ve všech krasových oblastech tehdejší republiky. To ho také po zásluze přivedlo do funkce vicepresidenta této mezinárodní organizace, kterou vykonával obětavě za minimální podpory tehdejších úřadů vedle svých pedagogických a vědeckých povinností. Ani žádnou z dalších funkcí nebral jen jako ocenění svých zásluh a i přes přibývajících léta se jim věnoval naplno. Od roku 1979 byl zakládajícím a později čestným předsedou České speleologické společnosti.

Do análů světové karsologie se společně s Otakarem Štelclem zapsal zejména několikaletým výzkumem

a mapováním krasu na Kubě, který vyvrcholil realizací projektu rekultivace rozsáhlého devastovaného krasového území na západní Kubě.

Přitom všem nezapomínal na své studenty i kamarády jeskyňáře. Bylo znát, že nejlépe je mu s nimi v posluchárně, na praktikách a exkurzích, při řešení záludností nejedné diplomky či doktorské práce. V terénu s jeskyňáři řešil otázky krasových mystérií, vymýšlel kde a jak kopat, barvit a sledovat krasové vody, vehementně ale diplomaticky řešil konflikty objevitelských práv i rivalitu jeskyňářských skupin. Neohroženě se pak za všechny hádal s úřady.

V říjnu loňského roku položil ředitel Správy slovenských jaskýň Jozef Hlaváč svému již těžce nemocnému příteli na lůžko jednotky intenzivní péče v olomoucké nemocnici první výtisk jeho poslední práce, téměř čtyřsetstránkový mezinárodní výkladový slovník karsologické a speleologické terminologie. A stal se zázrak. Za tři týdny Vladimír Panoš přijel na Slovensko, aby se zúčastnil křtu této své tolik očekávané práce. Tahle příhoda mu o pár měsíců prodloužila život. A určitě mu pomohla mnohem lehčeji a spokojeněji odejít do té části podzemní říše, odkud se ještě nikdo nevrátil.

J. Hromas
AOPK ČR

Odpověď na recenzi ing. J. Kolaříka k publikaci „Řez dřevin ve městě a krajině“

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR vydala v roce 2000 publikaci „Řez dřevin ve městě a krajině“, jejíž autorkou je RNDr. Božena Gregorová, CSc. Publikaci před vydáním recenzovala RNDr. A. Skalická, CSc. a doc. RNDr. O. Votrubová, CSc. Recenze na tuto publikaci zpracovanou ing. J. Kolaříkem byla uveřejněna v časopise Park-zahrada-krajina XI, 2001, č. 5 a na internetových stránkách <http://www.arboristika.cz/clanky/recenze.htm>.

Recenze J. Kolaříka nemá dostatečnou odbornou úroveň, obsahuje chybná tvrzení, někde zcela zjevné nepravdy, takže na doporučení vedení AOPK ČR jsem se rozhodla na recenzi reagovat. Nelze připustit, aby se rozšiřovala chybná nebo nepravdivá tvrzení, protože s následky těchto nekvalitních informací a doporučení se pracovníci AOPK ČR setkávají při posuzování poškození „ošetřených“ stromů, kdy orgány státní správy nebo ČIZP řeší provedení zákroku jako přestupek podle zákona č. 114/1992 Sb. Vedou také často k nesprávným rozhodnutím investorů o způsobu ošetření dřevin v dobré víře, že jim poradili „odborníci“.

Cíl publikace je jasně formulován v posledním odstavci kap. 1. Úvod: „Cílem této publikace je stručné shrnutí základních pravidel řezu a snaha ozřejmit biologické souvislosti, které mohou pomoci správně se rozhodnout při různých způsobech řezu a lépe se orientovat mezi odlišnými názory na některé zákroky a posoudit, co je skutečně škodlivé a co naopak je ve prospěch stromů“.

Recenzent očekával, že publikace bude shrnovat poznatky a zkušenosti odborné arboristické veřejnosti u nás za posledních 10 - 15 let. Jestliže mu v ní chybí citace některých našich mladých autorů, je to proto, že v odborných publikacích je běžné citovat původní odborné práce. Kromě toho by bylo nutné k řadě jejich prací zaujmout nejdříve kritické stanovisko, což nebylo předmětem ani záměrem vydané příručky. Její úlohou však bylo některé šířené omyly vysvětlit. Recenzent se rovněž mylně domnívá, že publikace má sloužit „především praktickým arboristům“. Jejím úkolem je oslovit mnohem širší odbornou veřejnost a pomoci v orientaci všem, kteří se musí touto problematikou v rámci svých pracovních povinností zabývat, a to nejen z praktického hlediska.

Vědecké poznatky, týkající se biologie dřevin a praktické zkušenosti při řezu dřevin sahají minimálně dvě století do minulosti. Ignorovat tuto skutečnost vede k nezdravé představě, že teprve nyní objevujeme zcela nové pojetí řezu, jak se někteří naši arboristé pokoušejí prezentovat. V publikaci jsou zahrnuty a zohledněny všechny relevantní poznatky. Bez ohledu na datum publikace, které se dané problematiky týkají. Z tohoto důvodu je v publikaci věnována také větší pozornost problematice obranných mechanismů dřevin, která přesahuje (prohlubuje) zjednodušený model CODIT (SHIGO et MARX 1977).

Nyní k jednotlivým bodům recenze J. Kolaříka - nejdříve k tzv. „**chybám základního charakteru**“ v 1. kapitole recenze.

Ad (Odpověď k bodu) 1.1. Model CODIT

J. Kolařík zpochybňuje úlohu kalusu ve 4. bariérové zóně zjednodušeného modelu obranných mechanismů dřevin nazývaném podle A. L. Shiga CODIT. Recenzent se v tomto bodě zcela mylí a jeho tvrzení musím odmítnout.

Tuto problematiku je proto potřeba podrobněji vysvětlit. Z odborného hlediska se jí zabývá fytopatologie a řada dalších vědních oborů. Obranné mechanismy dělíme na ty, kterými dřevina disponuje již před infekcí (preinfekční obranné mechanismy) a ty, které se iniciují až po vniknutí patogena, případně po poranění (postinfekční obranné mechanismy). Z hlediska vlastních bariér hovoříme o strukturálních a chemických, respektive biochemických (viz publikace, kap. 2.4.). Poškození živých buněk dřeviny patogenem nebo jiným, např. mechanickým poškozením vyvolá do určité míry podobné reakce.

CODIT je akronym pro Compartmentalization Of Decay In Trees. Jedná se o model obranných bariér ve vnitřních živých pletivech stromu bránících šíření hnilob za místem poranění. CODIT má dvě části, první zahrnuje „stěnu“ 1, 2, 3 a druhá „stěnu“ 4 (viz originální Shigův obr. uvedený v publikaci na str. 36). „Stěna“ je modelový termín, který se někdy uvádí v uvozovkách, např. v některých anglických publikacích.

„Stěny 1 - 3“ podle Shiga vymezují reakční zónu a pomáhají identifikovat trojrozměrnou podstatu šíření hniloby. Jak jinde zjednodušené autor uvádí, jedná se o chemické posílení stávajících hranic. To znamená, že strukturálně „stěny“ existují ve dřevě před poraněním (mají atributy stávajících anatomických struktur) a infekce v nich navíc vyvolá řadu chemických, biochemických a strukturálních změn, které zvýší jejich obranyschopnost proti šíření patogena.

Druhá část CODIT je reprezentována „stěnou 4“, kterou Shigo nazývá bariérovou zónou, která se tvoří činností kambia. Vzniká až při poranění kambia a neexistuje před jeho poraněním. Tím se liší od „stěn 1 - 3“, ale podobně jako ony může být posílena chemickými, biochemickými a strukturálními změnami.

Jestliže chceme pochopit hlouběji podstatu, rozmanitost a dynamiku fungování obranných mechanismů, abychom je mohli správně využít při své práci, je třeba mít hlubší vědomosti a do zjednodušeného Shigova modelu si musíme dosadit na místo „neznámého“ známé. To znamená,

že za termíny „stěna“, „bariéra“, „zóna“ si musíme „dosadit“ biologickou podstatu probíhajících procesů a zohlednit současné poznatky.

„4. stěna“ CODIT vzniká činností kambia až v době poranění jako jeho následek a, snad infekce (PEARCE 1987, 1996). Poraněním kambia vzniká kalus (callus - callus tissue, callous - callous tissue, Kallusgewebe, tissu calleux, callo - tejido calloso atd.). Tyto skutečnosti jsou součástí všech základních anatomických publikací a jsou připomenuty také v základní Shigově publikaci „A New Tree Biology“. Kalus se vyvíjí kolem poranění a tvoří jej homologické parenchymatické buňky, které vznikají *de novo* a vytvářejí strukturálně homogenní bariéru, která je základem Shigovy „bariérové zóny“, dříve než dojde k další diferenciaci pletiv kalusu a pletiv okolních. Suberinizace buněk „4. stěny“ byla potvrzena u některých dřevin, ale u jiných chybí (TIPPETT et SHIGO 1980, 1981, PEARCE et RUTHEFORD 1981, PEARCE 1990 BLANCHETTE 1992 aj.). Suberinizace proto není jejím univerzálním rysem (Pearce 1996). Chemické a strukturální obranné mechanismy této stěny jsou stále předmětem studia. Souvislost mezi působením patogena a suberinizací není ještě zcela jednoznačně prokázána. „4. stěna“ chrání nejmladší xylem, kambium, floem a kůru kolem poranění před další infekcí vnikající přes poranění (PEARCE 1996 aj.). Když je postup patogena rychlejší než tvorba obvodových pletiv a kalusu a (nebo) postinfekčních chemických mechanismů v jeho atakovaných buňkách, dochází rychle k odumření kambia, respektive buněk kambialní zóny a zvětšení rány. Proto Shigo popisuje „stěnu 4“ jako poslední šanci dřeviny vzdorovat infekci.

Další diferenciaci buněk kalusu se vytvářejí specifická pletiva, navazující na stávající odpovídající pletiva okolní nepoškozené části stromu, a posléze se v kalusu vytváří vlastní kambium, které zajišťuje vně růst floemu a dovnitř xylému. Kalus každým rokem roste, přirůstají mu letokruhy a hojivé pletivo (v naší zahradnické literatuře nazývané také kalus, svaale, ranové nebo kalusové pletivo) postupně zavaluje ránu a obnovuje tím životně důležité funkce stromu v místě poranění (podrobněji viz publikace kap. 2.5.). Přestože existuje vedle Shigova modelu viz modelů interakce mezi patogenem a hostitelem, je v praxi důležité správně hodnotit význam kalusu v jeho primární funkci i během jeho dalšího růstu.

Povrchní interpretace modelu CODIT je příčinou nesprávných tvrzení v samotné recenzi, ale také v dalších recenzentových publikacích. Kolařík např. uvádí, že hojení rány je „proces odehrávající se v xylémové (dřevní) části stromu“ (KOLAŘÍK 1994: Strom ve městě II). Je zcela logické, že hojení musí probíhat také ve všech ostatních živých pletivech vně xylému, a právě zde se často jedná o „urputný boj“ stromu s velmi závažnými patogenními mikroorganismy, které mohou způsobit i jeho odumření. Recenzent se také na jiném místě dopouští vážného omylu, když tvrdí, že kalus „v žádném případě není nejdůležitějším kritériem funkce obranného systému stromu“. Tyto výroky si odborník „přebere“, ale směrem do praxe jsou velmi nebezpečné a mohou vést k vážným chybám, o špatné výchově při školeních nebo výuce praktiků ani nemluvě.

Interpretaci „stěny 4“ věnuji ve svém stanovisku k recenzi více pozornosti proto, že šíření chybných představ, bez respektování dávného známých vědeckých poznatků je nebezpečné nejen pro praxi, ale často pro svou nepřehlednost ztěžuje nebo negativně ovlivňuje také rozhodování investorů prací při ošetřování stromů, kteří se většinou nemohou podrobně touto problematikou zabývat.

Ad 1.2. Podchodná/podjezdová výška

Recenzent navrhuje hraniční hodnoty podchodné a podjezdové výšky stromů podle německých norem. Hodnoty zmíněných výšek se samozřejmě musí řídit nejen místem a účelem výsadby, ale také vlastnostmi stanoviště, druhem stromu, tvarem jeho koruny, jejím budoucím průměrem, případně pěstební záměrem (tvarované koruny) atd. Nutností těchto norem jsme se zabývali již dříve v radě sekce Péče o dřeviny SZKf. Zavedení norem nebo směrnic pro úpravu těchto výšek, ať již německých nebo jiných, bude pro praxi velkým přínosem.

Ad 2.3. Velikost řezu

Při řezu stromů se musíme řídit především potřebou stromu. Jestliže např. v koruně je nemocná silná větev, musíme ji odstranit bez ohledu na velikost vzniklé řezné rány. Tam, kde je to snadnější, např. při prosvětlovacím nebo výchovném řezu, odstraňujeme podle možnosti přednostně větve slabší, po nichž zůstávají malé rány. U stromů starších a starých je ovšem volba většinou obtížná, ne-li nemožná. Snadnější je to pro chopitelné u stromů mladších a pravidelně ošetřovaných.

Bezmyšlenkové prosazování „hamburské metody řezu stromů“ navíc často způsobuje, že se u nás řeší spory ve věci velikosti ran při zakázkách různých firem, nebo při neuskutečnitelných požadavcích investorů na ošetření stromů s realizováním pouze řezných ran do stanovené velikosti 5 - 10 cm. Nejsou výjimečné případy, že investor nechce zaplatit práci, když řezy tyto rozměry přesahují.

„Doporučení maximální velikosti řezu (5 - 10 cm) u dřevin podle schopnosti jejich kompartmentalizace“, kdy se třídí podle „dobré obranné reakce“ a „zhoršené kompartmentalizace“ (KOLAŘÍK 2001:

Zahrada-park-krajina č. 3, str. 15) je navíc problematické, hlavně z fytopatologických hledisek, protože zohledňuje pouze některé vlastnosti stromů a jen malou skupinu patogenů. Na okraji zájmu zůstává řada dalších patogenních organismů, které dřeviny při řezu vážně ohrožují, a to často právě ty, které se řadí mezi dřeviny s „dobrou obrannou reakcí“.

Proto považuji doporučení, které jsem v publikaci uvedla, tj., že rána má být pokud možno co nejmenší, za zcela dostatečné. Toto doporučení se úspěšně uplatňovalo a uplatňuje doposud a je uvedeno v řadě metodik.

Ad. 1.4. Optimální doba pro řez stromů

Účelově zkrácené tvrzení J. Kolaříka, že „Autorka je (na rozdíl od většiny tuzemských a evropských odborníků) dlouhodobým propagátorem realizace běžného zdravotního řezu v období vegetačního klidu, což je patrné i z této práce“, je zcela nepravdivé. Upozorňuji recenzenta nejen na obsah svých přenášek v rámci specializačního studia na Vyšší odborné zahradnické a střední odborné škole v Mělníku, kterých se jako frekvantant zúčastnil, či na dřívější publikace a přednášky, ale doporučuji mu pozorně si přečíst také publikaci, kterou recenzuje. Její text je jednoznačně v dikci provádění zdravotního řezu ve vegetaci a pokud je to nutné, pak okamžitě kdykoliv během roku, pokud by byl ohrožen zdravotní stav stromu nebo okolních dřevin, respektive okolí stromu. Viz např. kap. 5.3. Letní řez (str. 79) nebo kap. 3.2.3. Zdravotní řez (str. 54-5) atd.

Recenzent považuje za - cituji: „manipulativní uvádět domněnky minoritní skupiny odborníků (zvláště v publikaci typu metodické příručky)“, a to v souvislosti s autorčiným vyhodnocením negativních vlivů řezu prováděného v období vegetace a mimo ni a vzápětí pak uvádí: „Nemyslím si, že je účelné na tomto místě komentovat či vyvracet jednotlivé argumenty“. Každý seriózní odborník by měl takto vážná obvinění doložit konkrétními fakty a ne považovat uvádění zmíněných faktů za neúčelné. Navíc musím recenzenta upozornit na skutečnost, že ona „minoritní skupina odborníků“ se týká nejen generací minulých, ale mnoha současných odborníků. Stačí nahlédnout do novějších publikací o řezu. Upozorňuji také na Shigovu uznávanou publikaci A New Tree Biology, kde autor doporučuje řez dřevin v zimním období, nejlépe koncem tohoto období a varuje před řezem v době rašení nebo období opadu listů.

Zkráceně autor recenze odkazuje také na práce D. Dujesiefkna, jakoby text publikace byl s nimi v rozporu. V otázce hojení ran a období řezu, na které se tato poznámka vztahuje, upozorňuji na originální obrázek D. Dujesiefkna (str. 80), který prezentuje praktické potvrzení závislosti růstu kalusu na ročním průběhu aktivity kambia, skutečností dávno studované a známé.

Ve 2. kap. recenze se J. Kolařík zabývá „chybami a omyly důležitými“.

Již v úvodu kapitoly si recenzent znovu posteskl, že autorka „z této publikace vyloučila veškeré informace, které se nám (mysleno zřejmě jeho vlastní informace) za 10 let aktivní činnosti podařilo nashromáždit“. Na tomto místě proto musím podotknout, že se publikovanou problematikou zabývám nejméně o 20 let déle než recenzent. Jsem s ní spojena také jako mnohaletý soudní znalec a jako vedoucí soudně znaleckého pracoviště AOPK ČR, zaměřeného mimo jiné i na obor ochrany dřevin a péče o ně. Je proto mou povinností vycházet z publikací kvalitních a opírat se především o základní a původní práce, které se publikované problematiky přímo týkají. Recenzent si zřejmě těžko připouští, že např. práce Shigovy, ale také dalších odborníků byly u nás známy již předtím, než se sám touto problematikou začal zabývat.

Ad 2.1. Zmlazovací řez

Recenzent uvádí, že autorka bez patřičné citace pramenů převzala „od nás“ (?) část terminologie týkající se jednotlivých technologií řezu. Nevádí ovšem, o jakou terminologii se jedná, ani „patřičnou citaci“, která ji obsahovala. Pokud se týká pestrosti terminologie řezu, doporučuji recenzentovi nahlédnout do velkého výběru našich i zahraničních publikací, současně i starší zahradnické literatury. Zároveň musím recenzenta upozornit, že obecně se terminologie oborů stále vyvíjí a ustálená konsensuální terminologie oboru je dílem široké odborné veřejnosti. Jednotlivé ustálené termíny se necitují, původní práce se uvádí pouze v případě, že se jedná o zcela nový objev, jehož „název či označení“ se teprve nově zavádí.

Další připomínka se týká názvu zmlazovací řez - cituji: „Tou nejhorší (mysleno „koncepční změnou, autorky) je pokus o přejmenování tvarovacího řezu na řez zmlazovací. Opět recenzentovi doporučuji, aby nahlédl do současných i dřívějších zahradnických publikací, a to i charakteru učebnic, kde se tento termín běžně používá. Vzhledem k již zavedenému termínu, který nelze jednoznačně označit za nesprávný, jsem považovala za vhodnější použít jej také v publikaci, a to i přesto, že sama mám k tomuto termínu jisté výhrady. Ty jsem již mnohokrát prezentovala v přednáškách, např. také v rámci specializačního studia na VOŠZa a SZAŠ v Mělníku, kde se s nimi mohl J. Kolařík seznámit.“

Ad 2.2. Řez v předjarním období

Autorka recenze „silně pochybuje o věrohodnosti informací“, že v případě předjarního řezu u dřevin se silným jarním roněním mízy, mohou být dřeviny ztrátou mízy vážně poškozeny a v některých případech dokonce uhynout. Na své pochybnosti má jistě právo a chápu, že ve své relativně krátké praxi se s touto skutečností dosud nesetkal. Já ano. Musím však recenzenta upozornit, že jsem nepoužila slova „výhradně, následkem ztráty mízy, jak ve své recenzi uvedl.“

Obava J. Kolaříka, že by Česká inspekce životního prostředí (ČIŽP) mohla zahájit řízení s firmou pouze proto, že provedla řez v nevhodném termínu, je zcela zbytečná. ČIŽP zahájí řízení ve věci poškození stromu pouze tehdy, je-li dřevina poškozena v intencích zákona č. 114/1992 Sb. Jestliže se takové poškození prokáže, teprve pak je možný postih firmy, resp. fyzické osoby, která strom poškodila.

Ad 2.3. Zatírání ran

Recenzent klade rovnítko mezi počtem stránek věnovaných v publikaci jednotlivým odborným okruhům a jejich význam a prioritou. „Logickým, závěrem recenzenta pak je, že pro autorku „zatírání ran je proto zásadním a nutným krokem při řezu stromů,“. Je samozřejmé, že problematice, která je diskutována a existují na ní různé názory, musí být věnována větší pozornost než skutečností zcela jasným. Čtenář publikace má možnost se sám rozhodnout, jaké stanovisko k chemickému ošetření zaujme.“

Recenzent předkládá nejen v recenzi, ale také v dalších publikacích svůj názor na používání chemických přípravků při ošetření ran. Na základě nedostatečných znalostí jejich chemických vlastností a biologických reakcí však může těžko dojít k objektivním závěrům. Neznalost zato nahrazuje kategorickým tvrzením. Např. u Luxolu uvádí, že „výrazně narušuje funkci vlastního obranného mechanismu, stromů (Kolařík 1994: Strom ve městě II, Kolařík et al. 2000 Scriptum - Rez stromů), což je nedoložená spekulace. Nejen mnohaletá pozorování autorky, ale také řady dalších pracovníků a firem vylučují negativní vliv luxolu na hojení ran při jeho kvalifikované aplikaci. V publikaci autorka proto prezentuje některé výsledky svých experimentů (obr. 70 a,b,c, 71 a,b,c a 72 a,b), dokládající tuto skutečnost a odstraňující „strašidlo, poškození luxolem. Neprokázaná tvrzení J. Kolaříka znevýhodňují často ty firmy, které luxol používají, neboť někteří investoři mají na základě jeho tvrzení obavy z poškození stromů a jejich práci odmítají.“

Podobně je tomu s používáním pryskyřic, které údajně podle recenzenta „vyhovují mnohem více patogenům, nežli obrannému mechanismu stromů,.“ (KOLAŘÍK et al. 2000: Scriptum - Rez stromů). V této souvislosti připomínám přirozený obranný mechanismus u jehličnanů - zalévání ran pryskyřicí. Nezávadnost pryskyřic byla před jejich zaváděním testována experimentálně a dlouhodobě sledována. Recenzent dále uvádí, že např. „epoxidové pryskyřice nejsou propustné pro světlo,“ přestože tomu tak není - jsou bezbarvé, průhledné a pro světlo propustné, což ovšem pro hojení ran není to nejpodstatnější. Pryskyřici CHS Epoxy 300 AC recenzent nepovažuje za penetrační prostředek, přestože se jedná o přípravek určený k penetraci poréznych materiálů, např. dřeva. Vzhledem k tomu, že epoxidové pryskyřice jsou dvousložkové přípravky, jejich použití je složitější, a proto se dříve na ošetření řezných ran běžně nepoužívaly, jak se recenzent mylně domnívá.

Recenzent se mylí také při hodnocení některých dalších chemických prostředků, pokud se týká jejich propustnosti či schopnosti penetrace a nezhledňuje podle potřeby např. ani možnost úpravy jejich vlastností. Pro správnost informací také upozorňuji, že Santar nebo Lackbalsam nebyl u nás zakázán, ale jejich registrace nebyla u nás obnovena, a to nikoliv z důvodu jejich škodlivosti. Santar CB byl navíc ještě v roce 2000 povolen k použití do spotřebování zásob (záruční doba přípravku je 24 měsíců).

J. Kolaříkem uvedená informace, že AOPK ČR byla pozvána ke „kulatému stolu“ ve věci chemického ošetření ran a neúčastnila se, je také nepravdivá. Nebyla pozvána, a to i přesto, že pracovník našeho oddělení se prostřednictvím internetu přihlásil. Byl nejdříve informován, že z časových důvodů se „kulatý stůl, odkládá a poté se uskuteční bez zástupce AOPK ČR. Mně osobně bylo později na dotaz, proč se tak stalo, sděleno, že „kulatý stůl,“ byl pouze pro zvané, mezi které AOPK ČR nepatřila.

Ad 4. Závěr

Závěr recenze je potvrzením nekompetentnosti recenzenta k jejímu zpracování a jeho snahy poškodit nejen odbornost publikace, ale také AOPK ČR, která ji vydala. Zpochybňování odbornosti recenzentů publikace doc. RNDr. O.Votrubové, CSc. a RNDr. A. Skalické, CSc. je neuvěřitelné. Na postesknutí J. Kolaříka, že recenzentem měl být „alespoň“ dendrolog, ho upozorňuji, že RNDr. A. Skalická, CSc. je naším předním dendrologem a dendrologii celý život až do loňského roku přednášela na Přírodovědecké fakultě UK. Doc. RNDr. O.Votrubová, CSc. je odborníkem v oboru rostlinné fyziologie, anatomie a morfologie. Působí rovněž na Přírodovědecké fakultě UK v Praze a přednáší na specializačním studiu „Komplexní péče o dřeviny“ na VOŠZa a SZAŠ Mělník.

Při své kritice se recenzent opakovaně odvolává na „díla českých odborníků z jiných názorových skupin“, které prý autorka opomínala. Je proto překvapující, že v citacích recenzent opakovaně uvádí pouze dvě citace vlastních prací.

Doporučení J. Kolaříka: čist nebo nečist, kupovat nebo nekupovat recenzovanou publikaci, směřované skupinám různě zkušených arboristů, silně připomíná doby minulé, kdy nám také různé „autority“ předepisovaly čist nebo nečist tu nebo onu publikaci. Naštěstí je doba jiná a každý má svobodu se rozhodnout, co čist bude či nebude a může si nejen udělat vlastní úsudek, ale také podle něho jednat.

Závěrečné stanovisko autorky (AOPK ČR) k recenzi J. Kolaříka

Recenze J. Kolaříka je bohužel na velmi nízké profesní a etické úrovni. Z hlediska recenzované publikace nepřináší žádné podnětné připomínky. Obsahuje řadu odborných nedostatků, zkrslujících tvrzení a interpretací. Recenzent se navíc dopouští mnoha nepravdivých tvrzení o textu publikace, které působí, jakoby ji ani nečetl. Účelová manipulace a zkrácená interpretace textu publikace ze strany recenzenta vede k jejímu zdánlivému znehodnocení. Kritika jednotlivostí, které jsou z celkového zaměření publikace nepodstatné, mohou s ostatním seriózně se tvářícím textem recenze vést u čtenářů, kteří se danou problematikou podrobněji nezabývají, ke zmatku a pomýlení. Je proto nutné tuto recenzi jako celek odmítnout.

Vedení AOPK ČR požádalo ing. J. Kolaříka o zveřejnění této odpovědi společně se svou recenzí na všech mediálních nosičích, kde recenzí publikoval. Zároveň požádalo také o zveřejnění odpovědi redakci časopisu SZKT Park-zahrada-krajina, kde byla recenze publikována. Odpověď na recenzi bude zároveň zveřejněna na webových stránkách AOPK ČR a publikována v odborném časopisu Ochrana přírody.

RNDr. Božena Gregorová, CSc.